

Wervelijkkrant

Nr 3 • september 2011

Kemp-poster !

Verdwijnziekte bij bijen

Nyeleni

Wat is agro-ecologie?

Netwerk: landbouwwerkgroep JNM

'Wervelkrant 11/3'

is krant 86 in het 21° Werveljaar.
gedrukt op kringlooppapier met
plantaardige inkt door De Duurzame
Drukker op 1700 exemplaren

Alle artikels zijn vrij van intellectuele eigendomsrechten. U mag overnemen als u de bron duidelijk vermeldt en Wervel een exemplaar van uw publicatie toestuurt.

Adres Wervel VZW

MundoB
Edinburgstraat 26
1050 Brussel
Tel. 02/ 893.09.60
< info@wervel.be >
www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :

Jeroen Watté

Layout: Tinne Van den Bossche

Coverfoto: Model Thomas op de Canna
Bizondergoed ecofashion lingerie
show in Bokrijk. Compleet in campagne T-shirt
met ecobetonblok op basis van kemp.

Missie Wervel VZW

*Wervel streeft naar een landbouw die lokaal
meerwaarden creëert, op economisch, eco-
logisch, sociaal en cultureel vlak en die
solidair is met de rest van de wereld.*

*Daarbij vertrekt ze vanuit de universele waar-
den basisdemocratie, rechtvaardigheid en
verantwoordelijkheid.*

*Wervel beweegt consumenten, boeren en
organisaties tot samenwerking om die land-
bouw vorm te geven via netwerking, campag-
nes en publicaties*

Publicaties en kranten

Vorige kranten en andere publicaties van
Wervel zijn beschikbaar op onze website
www.wervel.be/publicaties

Organisaties die de Wervelkrant willen
ontvangen, vragen we een bijdrage
(minimum 30 euro) als ondersteuning voor de
publicatie- en verzendkosten. Individuele
die de Wervelkrant willen ontvangen moeten niet
betalen. Om kosten en het milieu te sparen,
verzenden we de krant liever elektronisch
dan op papier. Krijgt u de krant voortaan
liever per email? Meld het ons op krant@wervel.be. Alvast bedankt!

**Ontvangers van de Wervelkrant kunnen
bij aankoop van de Wervelboeken en DVD's
10 % verkrijgen.**

U kan ons helpen!

Doe mee met Wervel

Denk en werk mee op de manier die jou
best ligt. Lees hoe: www.wervel.be/doemee

Steun ons financieel

523-0803037-49 van Wervel VZW
IBAN - BE97 5230 8030 3749
BIC - TRIOBEBB

In 2010 mocht Wervel een **attest fiscale
aftrekbaarheid** geven voor 2009 en 2008.
Een verlenging werd aangevraagd. Fiscale
afrek kan vanaf 40 euro op jaarbasis. Meest
recente info op www.wervel.be/steun

■ We roepen graag alle mensen, groepen
en organisaties op om ons **maandelijks/
jaarlijks een bedrag** - naar eigen draag-
kracht - te storten.

■ **Schenken en legaten** vormen een
andere manier om Wervel mee te dragen. U
kan Wervel in uw testament laten opnemen
voor een legaat of schenking zonder dat uw
erfgenamen benadeeld worden. Met een
duo-legaat bespaart u op successierechten
en laat u Wervel meegenieten van dat
belastingvoordeel.

■ Wervel is een project bij **Krekelsparen**
van Netwerk-Vlaanderen. Het erkennings-
nummer is 94/0054.

Aanspreekpunten provincies

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016/53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- Vlaanderen	Mieke Roelens	09/380 48 10	mieke.roelens@telenet.be
West-Vlaanderen	Veerle Devaere	056/25 60 58	veerle.devaere1@telenet.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03/664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Souliman Diraa	0499/620651	diraa.souliman@gmail.com
Brussel	Katrien Van Oost	02/893 09 60	katrien@wervel.be

Thema's en campagnes

landbouwbeleid	Frederik Claerbout	0486999325	fclaerbout@hotmail.com
grond	Ruben Segers	0474 88 40 69	ruben@kollebloem.be
energiegewassen	Jasper Wouters		jasperwouters2000@hotmail.com
agro-ecologie & agroforestry	Jeroen Watté	02/893 09 60	jeroen@wervel.be
Fair Trade lokaal	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
kemp	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
korte keten	Katrien Van Oost	02/893 09 60	katrien@wervel.be
zaadautonomie & gentechologie	Louis De Bruyn	015/3303 53	louis.debruyn@telenet.be
soja	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
lokale eiwitvoorziening	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
WTO & voedselsovereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
diversiteit	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
Jawel!	Jan Thoelen	0472/239839	agrikoeltoera@hotmail.com
inspringtheater	Souliman Diraa	0499/620651	diraa.souliman@gmail.com
vorming en educatie	Veerle Devaere	02/893 09 60	veerle@wervel.be

"copyleft" (vrij van intellectuele eigendomsrechten)

Met de steun van de Vlaamse Regering.
De Vlaamse Regering kan niet verantwoordelijk
worden gesteld voor de inhoud van deze krant.

Nyeleni- wervelwind

In het verlengde van de Nyeleni-samenkomst van 2007 in Mali, kwamen half augustus vierhonderd afgevaardigden uit 34 Europese landen samen in Krems, Oostenrijk. Inzet: hoe 'Voedselsoevereiniteit' in Europa hard maken? Hoe in Europa netwerken verder uitbouwen? Opvallend waren grote delegaties uit Noorwegen, Turkije, Oostenrijk. We waren blij te zien hoe de vele bewegingen van boeren, consumenten, milieubeweging en Noord-Zuidbeweging zich lokaal en Europees organiseren - voor een landbouw mét toekomst. De uitdaging is om niet in het lokale te blijven hangen, maar de vele plaatselijke initiatieven te linken aan het grote politieke werk dat Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) heet, World Trade Organisation (WTO), Wereldbank, Internationaal Monetair Fonds (IMF), Food and Agriculture Organisation (FAO). Om maar enkele instanties met veel impact te noemen.

Fair trade - Eén van de debatten die in het eigenste Vlaanderen en België aan de gang zijn, is de kreet om 'fair trade', ook hier. Iedereen is voor 'eerlijkheid', maar de invulling van dat magische woord laat nogal dikwijls te wensen over. 'Fair' blijkt te blijven haperen bij 'betere, hogere prijs'. De vele criteria die de fairtradebeweging de laatste decennia uitwerkte, samen met boeren uit het Zuiden, blijken plots niet van tel te zijn voor de producten van onze eigen landbouw.

Daarom wil Wervel dit najaar het debat over 'Fair Trade Lokaal' met open vizier aangaan. De vele initiatieven rond melk zijn de focus.

Wereldvoedseldag - 16 oktober, Wereldvoedseldag, wordt dit jaar een dag van internationale actie in tal van Europese landen, als een soort opvolging van Nyeleni. In Brussel wordt het een gezamenlijke activiteit van de Belgische Nyeleni-delegatie en de 'Vrienden van de Braziliaanse landlozenbeweging'. Inzet: we willen aantonen dat we met voedselsoevereiniteit de wereldbevolking vlot kunnen voeden. Eiwittransitie staat hierin centraal. Veevoeding dus met minder of geen overzeese soja én minder consumptie van dierlijke eiwitten. Bijvoorbeeld melk op basis van gras-klover of kemp. Voor Wervel is alleszins veevoer op basis van soja-alternatieven één van de criteria om van 'Fair Trade Lokaal' te kunnen spreken. Zoniet, dan blijven we een unfair wereldsysteem ondersteunen, op basis van te goedkope petroleum en ten koste van duurzame boerenlandbouw en van ecosystemen zoals de Braziliaanse Cerrado.

Agro-ecologische intensivering - Fair Trade Lokaal smeekt om 'agro-ecologie'. Agroforestry-systemen, waartoe de Vlaamse Regering uiteindelijk bekeerd is, behoren tot deze ecologisering van onze Europese landbouw. We durven voor dit najaar dan ook op een consensus hopen tussen de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Europese Ministerraad. Opdat het EU-landbouwbeleid na 2013 hoop mag geven aan een jonge generatie van boeren en boerinnen, die het Europese continent gezond willen voeden. Gestoeld op rechtvaardige en ecologisch-verantwoorde principes. Niet alleen op papier, maar met de voeten in de grond.

Voor minder wil Wervel niet gaan. Daarom heten we al sinds 1990 'Werkgroep voor een rechtvaardige en verantwoorde landbouw'. Een wervelwind als onderdeel van wat nu Nyeleni-Europe heet.

De redactie

Inhoudstafel

Vooraf	3
Vrijwilliger: Jan Reyskens	4
Wervel in uw buurt	5
Verdwinziekte bij bijen	8
Nyeleni: Interview	11
Nyeleni: Cerrado Oostenrijk	12
Nyeleni: slotverklaring	13
Kemp-poster	
Waarom ik Wervel steun	17
Wat is agro-ecologie?	18
(Na)Zomer-boerenkost	20
Recepten	22
Netwerken: JNM	24
Op de boekenplank	26
Agenda	28

twitter - werveltweets: volg ons op twitter - www.wervel.be/twitter - @Wervelvzw

Recente tweet - Vanwaar komt ggo-sojaveevoeder voor verantwoord vlees dat VLAM promoot als "van bij ons"? Ook van bij ons? Helaas - <http://www.wervel.be/soja>

Vrijwilligers in de kijker "Ik promoot bewuster en eerlijker verbruiken!"

2011 is het Europees jaar van het Vrijwilligerswerk. Wervel wordt voor een groot stuk gedragen door vrijwilligers. Zoals Jan Reyskens, actief in Limburg.

Hoe kwam je in contact met Wervel?

Ik denk in 1999, ik zat toen in de beheerraad van vzw De Alverberg, een zorgboerderij voor alternatief gestraften. Wij waren toen ook geïnteresseerd in het thema voedsel. Er werd toen in Hasselt een colloquium georganiseerd met medewerking van Wervel: "Landbouw: ook een zaak voor steden en gemeenten". Ik schreef mij daarop in en zo leerde ik Wervel kennen.

Wat motiveert je om je voor Wervel in te zetten?

De gedrevenheid van het nationaal team. Het belang voor de boer en de consument van een haalbare en gezonde landbouw. Dat Wervel mee aan de wieg van Voedselteams stond.

Hoe belangrijk is Wervel voor jou als consument?

Door mijn engagement bij Wervel werd mij gevraagd om bij de trekkersgroep 'Ik Ben Verkocht' in Hasselt aan te sluiten, nu omgedoopt in 'Hasselt Fair Trade'. Daar werk ik samen met Vredeseilanden, de stad en de Wereldwinkel en andere gemotiveerde mensen om Hasselt jaarlijks wat meer Fair Trade te maken. In het kort gezegd: bewuster en eerlijker verbruiken. Meer Fair Trade en korte keten. Bio, als het

kan bio. Ik heb vanuit de Fair Trade werkgroep in Kuringen, een deelgemeente van de stad Hasselt, een voedselteam opgericht. En omdat je via een voedselteam ook fairtrade-producten kan kopen, hoopten wij en ondervinden wij dat teamleden meer fairtrade-producten aankopen. Bovendien verpreiden voedselteams in Limburg enkel biogroenten. Dus: we zijn op de goede weg.

Hoe kijk je terug en vooruit op je engagement bij Wervel?

Ik zie hoogtes en laagtes. De Wervelreis in 2006 was een hoogtepunt, onze stand op het Wereldfeest in augustus 2007 zeker ook. Verder hebben we de boerderijfeesten gehad en ook meegedaan aan een Inspiringtheater over grond. Regelmatig hielp ik ook mee tijdens de verzending van de *Wervelkrant* en werk ik mee in de Limburgse basisgroep. De studiedagen gaven meer inzicht, de jaarlijkse verwendagen voor vrijwilligers brachten ook vorming op een meer speelse manier.

De toekomst: hopelijk valt de Wervelstand en de modeshow op het Wereldfeest in Bokrijk weer mee (*zie elders deze krant*) en blijft Wervel nationaal nog geld en energie steken in basisgroep Limburg die anders maar op een laag pitje draait.

welkom bij Wervel in uw buurt !

Kempstand van Wervel, Oost-Eeklo, 12 juni

Mooi weer, veel divers volk en een leuk aanbod maakten van de 4de Oost-Ecomarkt een waar succes. Dankzij de ontelbare toepassingen van hennep in allerlei domeinen had de kempstand

van Wervel voor iedere bezoeker wel iets te bieden. De ene bezoeker wordt geprikkeld door het henneptextiel, en dan vooral de sexy lingerie ("ook voor mannen?"), de andere is gefascineerd door de composietmaterialen en bouwtoepassingen ("voor onze nieuwbouw"). Terwijl de landbouwers naar de voordelen, toepassingen, teelt en oogstechnieken informeren, proeven hun vrouwen nieuwsgierig van de hennepzaadjes ("voor op een taartje of in de sla..."), en droomt hun zoon weg bij een stoere mountainbike met kempcomposiet-onderdelen. De cannaquiz staat klaar maar wordt op de drukste momenten nauwelijks gebruikt door de grote stroom van mensen die zich rond het kraam verdringen met prangende vragen over THC, proteïnen, klimaatsveranderingen, kemp en andere "vergeten gewassen". (Nico Van der Donck)

Biomarkt en vegetarische maaltijd, Deinze, 18 september

Te Deinze integreert Wervel zijn thema's in de jaarlijkse biomarkt en de vegetarische maaltijd. De Braziliaanse Cerrado die ons 'met zijn ogen' appelleert tot verandering in consumptie, is aanwezig. Bij de vegetarische maaltijd maken bezoekers kennis met hennep als een gezonde en smakvolle vleesvervanger. (Mieke Roelens)

Fietsboerentoeer tussen bomen & velden langs de Leie, op de Kouter, 11 juni 2011

In de 'Meester-Wroeterij' in Astene vertrokken we voor een wandeling rond 'Eerlijke handel in Noord en Zuid'. Lieven Godderis, leraar, therapeut en boer, leidde ons rond. Je kon hier voelen, horen en zien dat landbouw en natuur geen twee verschillende dingen zijn, maar op elkaar inspelen: natuurinrichting, bomenlandbouw, biologische zorgboerderij, ze brengen mensen dicht bij de aarde, en dat alles beïnvloedt hoe je naar eten en voedsel gaat kijken. Via de Leie belandden we bij An en Walter van de Zonnekouter en bij het thema grond: hoe je hem voedt en zo gezonde planten laat groeien maar ook hoe we schaarse grond beschikbaar houden voor bio-dynamisch boeren en hoe ggo's landbouwers op het verkeerde spoor zetten. We aten er lekker, want vers van de grond. Vanuit de hoefwinkel fietsten we via het Kasteel van Olsene naar PurFruit, een zelfoogstboerderij rijk aan allerlei bessen. Bart Van Parijs experimenteerde heel wat tot hij zijn droom waarmaakte: mensen zelf laten genieten van het oogsten op het moment dat de vruchten opperbest zijn. We roken, hoorden, voelden, proefden van enkele vruchtensappen en een ijsje en zagen dat het goed was. Op onze terugtocht via Deinze, stonden we stil bij het sojaverhaal: veevoederbedrijven vestigen zich nabij rivieren om goedkope overzeese eiwitten te kunnen leveren. Samenvattend: verse boerenkost, vurige verhalen van enthousiaste boeren en het fietsen met de wind in de rug!

Infodag kempteelt Nieuwpoort, Lo en Wervik, 30 juni

Ook tijdens deze infodag voor landbouwers, georganiseerd door Inagro, was een campagnekoffer "Kan het 'es met Cannabis" aanwezig. Verschillende koffers (vervaardigd uit kempvezel-composiet) met allerlei kempproducten, en ook de poster in deze krant zijn op aanvraag verkrijgbaar op kantoor.

Infostands, optredens, boerenmarkt park Spoor Noord Antwerpen 18 september

Naar aanleiding van de Dag van de Landbouw werd in park Spoor Noord het evenement Antwerpen Boert opgeluisterd met diverse optredens, infostands en een boerenmarkt. Het Wervel-MO*-debat 'Duurzame landbouw, ook in de stad': sinds 2007 woont op wereldvlak meer volk in de stad dan op het platteland. Hoe kan de stad haar volk voeden en bijdragen aan voedselzekerheid? Een debat met Louis De Bruyn (Landwijzer), Bram Moeskops (Terra Reversa) en iemand van het Innovatiesteunpunt van Boerenbond, gemodereerd door MO*journaliste Alma De Walsche. (regionale groep Antwerpen)

RABAD, Brussel, 26 juni

Wervel is lid van Rabad oftewel het 'Netwerk voor Brusselse Actoren voor Duurzame Voeding'. Met een CannaKwis –die in de smaak viel – en een informatieve stand probeerden enkele vrijwilligers van Wervel het Brusselse publiek warm te maken voor de tot hertoe vaak verguisde cannabisplant, of kemp, zoals wij het liever noemen. Gaandeweg kwamen geïnteresseerden meer te weten over de vaak heilzame trekken van dit gewas. Deze Wervelstand slaagde erin om, naargelang deze zonnige zondagmiddag vorderde, meer en meer mensen in de ban te krijgen van het 'groene goud'. Eveneens gesmaakt werden de Cannakoeken: van hennep vervaardigde pannenkoeken, die de Brusselse mensen aanzetten om ons toch net iets langer dan gewoonlijk meer vragen te stellen. (Wim De Meester)

Diverse hennepinfostands, Pajottenland, zomer

In het kader van de hennepcampagne werkt Wervel samen met Dorp vzw. Op diverse jaarmarkten en evenementen (Natuur.Happening Gooik, Jaarmarkt Herne, Open Tuinen Bever, Dorpsfeesten Bever, ...) verzorgden we een infostand over duurzame ontwikkeling in het algemeen, over zelf pellets maken en over hennep. Een infobord hierover is aanwezig samen met een heel assortiment hennepproducten en toepassingen. Op de website van vzw Dorp: www.vzwdorp.eu vind je ook een afzonderlijke hennepagina die mooi de historiek en verschillende toepassingen duidt met een link naar de landbouwadministratie, voor het geval je zelf hennep mocht willen telen. De pagina wordt regelmatig aangevuld en bijgewerkt. (Bea Persoons)

Hennep in de (H)eerlijkheid Scherpenheuvel, zomer

Wervel werkt al enkele jaren samen met het centrum van sociale economie 'De Vlaspit' in Scherpenheuvel-Zichem. In het verleden werden er stappen gezet rond 'Denk globaal, eet lokaal'. Zowel in De Vlaspit als in het restaurant 'In de (H)eerlijkheid' wordt op Wervelborden geserveerd. Vanaf deze zomer worden de klanten bediend door medewerkers in groene hennep T-shirts. De onderleggers zijn vervaardigd uit rode, duurzame hennep.

Hennep-lingeriemodeshow tijdens Wereldfeest, Bokrijk, 28 augustus

De tijd dat eco-innovatie geitenwollen sokken droeg, ligt gelukkig al ver achter ons. Als tegenhanger van de dikketruendag stelde Wervel deze zomer de eerste lingerie-fashion show voor met ondergoed op basis van cannabis. En ja, de broekjes zijn 'clean': Wervel gaat alleen met de drugsvrije variant van Cannabis de barricaden en de catwalk op. Zes modellen luisterden het wereldfeest op in het domein van Bokrijk. Ze showden er cannabizondergoed uit België, Duitsland, Canada, VS en Zuid-Afrika. (regionale groep Limburg)

**Welkom bij Wervel
in uw buurt !**

Cerrado-tentoonstelling in kring- loopcentrum, Hasselt, september

Tot eind september hangt in kringloopcentrum Okazi te Hasselt de Cerrado-tentoonstelling. Tot half januari 2012 loopt www.europalia.be. Groepen en organisaties die in het kader van deze Brazilië-interesse ergens ten lande deze tentoonstelling willen organiseren, kunnen bij Wervel terecht. (Guy Houben en regionale groep Limburg)

WEEKBOS
9-16 zonder grenzen

De Cerrado en de Week van het bos, Brussel 11 oktober 2011

De opening van Europalia (4 oktober 2011 – 15 januari 2012) valt samen met de Week van het Bos. Deze keer is het een week 'zonder grenzen': wat hebben onze bossen en onze levensstijl hier te maken met wat ver weg gebeurt?

Daar Europalia over Brazilië-België gaat, is de link voor Wervel vlug gelegd. In Mundo B organiseren we een avond over het planetaire belang van de Braziliaanse savanne. Info wordt gegeven over de doorbraak in Vlaanderen wat agroforestry betreft: www.agroforestry.be.

De verdwijnziekte bij bijen onder de loep

De aandacht voor het ecologische belang van bijen groeit doordat mensen steeds beter beseffen hoe groot hun rol is in de voedselproductie en doordat ze geregeld geïnformeerd worden over het plotse verdwijnen van bijen op grote schaal uit hun kasten. Die verdwijnziekte, ook wel Colony Collapse Disorder (CDD) genoemd, is voor het eerst wereldkundig gemaakt in de Verenigde Staten, maar ook op het Europese vasteland zijn er meldingen dat hele bijenvolken plots verdwijnen zonder duidelijk aantoonbare oorzaak.

In den beginne

CCD is al vóór 2006 op verschillende plaatsen waargenomen, maar kreeg pas in 2006 grote media-aandacht. Alles begon toen een Amerikaanse imker vaststelde dat een groot deel van zijn bijenkasten zo goed als leeg waren op de koningin, enkele bijen, broed en voldoende voedsel in de kast na. Inmiddels hebben ook Europese imkers met dit mysterieuze verschijnsel te maken. Zo geven imkers

in de Verenigde Staten en Europa aan dat de verliezen met CCD-symptomen gemiddeld rond de 30 procent liggen, terwijl jaarlijkse verliezen rond de 10 procent gebruikelijk zijn (11). Het bijzondere aan CCD is dat bijen plots verdwijnen en dat de fel gevreesde varroa-mijt (*Varroa destructor*) en andere ziekteverwekkers slechts in onschadelijke aantallen aanwezig zijn in de kast.

Het belang van bijen

De voedselproductie voor de mens op aarde is niet afhankelijk van bestuiving door dieren. Zo moet zestig procent van de gewassen niet door dieren worden bestoven om zich voort te planten. Slechts 35 procent vergt daarvoor wel tussenkomst van dieren, waaronder insecten zoals onder andere bijen en hommels. Voor de overige vijf procent van de gewassen is niet precies bekend hoe de bestuiving gebeurt (2).

Toch is de commotie rond het verdwijnen van bijenkolonies niet ongegrond. Bijen spelen namelijk een sleutelrol in onze wereldwijde voedselproductie. Zo zijn 39 van de 57 meest belangrijke monocultuurteelten afhankelijk van de bestuiving door bijen (1). En op globaal niveau leveren monoculturen een aanzienlijk deel van ons voedsel, ondanks de negatieve sociale en ecologische impact van die productiesystemen. Willen we ons niet vastpinnen op deze doorgedreven intensieve productiesystemen, blijkt nog altijd dat 87 van de 115 meest voornaamste landbouwproducten op werelddniveau afhankelijk zijn van bestuiving door dieren voor de vorming van zaden en vruchten (2), waarvan 52 gewassen door bijen (6).

Bovendien is het aantal kolonies volgens de FAO-statistieken, op werelddniveau weliswaar met bijna 70 procent toegenomen in de periode 1961-2009, maar in Europa en de Verenigde Staten is het in dezelfde periode gedaald met respectievelijk 76 en 51 procent. Ook blijkt onze behoefte aan de bestuivende activiteit – een gratis ecosysteemdienst – van honingbijen flink te groeien, maar onze behoefte aan honingbijen zelf groeit niet even hard mee (3). Het aantal kolonies per imker en/of het aantal imkers groeit dus niet even hard als onze nood aan voedsel. Die discrepantie heeft het potentieel uit te groeien tot een serieuze voedselcrisis met internationale proporties. En een vermindering van de bijenpopulaties zou dus wel eens heel goed kunnen leiden tot een vermindering van plantensoorten. Daarnaast produceren ze trouwens ook honing, nog steeds een belangrijk handelsproduct. Bijen zijn dus echt wel een belangrijke schakel.

Zijn pesticiden de schuldigen?

Wetenschappelijke en maatschappelijke aandacht gaat nu uit naar de pesticiden. Gangbare landbouw steunt immers op het gebruik van pesticiden om onkruiden, schimmels en insecten te bestrijden, zodat bijen door hun foeragerende activiteit frequent worden blootgesteld aan die schadelijke chemische stoffen.

Een nieuwe generatie insecticiden, de neonicotinoïden, is op de markt gekomen onder de ronkende namen als Gaucho en Advantage. Die hebben nu een ander doel. Deze systemische insecticiden werken als een soort neurotoxine op het zenuwstelsel van insecten, die beschouwd worden als plaag op landbouwgewassen, maar ook op die van honingbijen die helemaal geen schade toebrengen aan gewassen. Daardoor worden bijen nu niet meer uitsluitend geconfronteerd met acute toxiciteit van deze middelen, maar ook met hun sublethale effecten. Imidacloprid, een van de actieve stoffen van deze nieuwe generatie insecticiden met systemische werking, is tijdens de bloei van de plant in het stuifmeel en de nectar aanwezig. Bij deze insecticiden moet daarom een afweging worden gemaakt: de nieuwe toepassingsmethoden stellen bijen en andere onschadelijke insecten minder bloot aan de actieve stof bij de toepassing ervan op het gewas, maar aan de andere kant zijn ze wel over een langere periode blootgesteld aan deze stoffen of hun metabolieten via pollen en nectar (6).

Het gevolg van blootstelling aan die systemische insecticiden is dat bijen paralyseverschijnselen, desoriëntatie en gedragsveranderingen (4) vertonen op lange en korte termijn. Voorlopig is aangetoond dat geen enkel pesticide alleen CCD veroorzaakt, wel wordt aangenomen dat cumulatieve en synergetische effecten tussen verschillende pesticidenresiduen bestaan, die de gezondheid van bijenkolonies aantasten (5).

Maar bijen komen ook nog in contact met insecticiden langs een andere weg, namelijk via de chemische behandeling van varroa door de imker. Hoewel er een hele reeks varroaciden bestaan op basis van natuurlijke stoffen, worden de chemische tegenhangers nog steeds veelvuldig gebruikt. De meeste pesticidenresiduen die worden aangetroffen in de bijenkasten, zijn afkomstig van deze varroaciden en zij stapelen zich voornamelijk op in de bijenwas (6, 10).

Kortom, de residuen van dit brede gamma aan chemische stoffen, die worden toegepast in en buiten de kast, stapelen zich op in het bijenbroed, de honing, het stuifmeel en vooral de was waar ze onderling kunnen reageren met elkaar. Deze sublethale blootstelling heeft uiteraard gevolgen voor de bijenkolonies zelf, maar ook voor de consument!

Complexer dan eerst gedacht

Maar er is meer aan de hand. Het CCD-verschijnsel lijkt complexer te zijn dan eerst aangenomen en blijkt niet uitsluitend te wijten te zijn aan het gebruik van insecticiden en de aanwezigheid van varroa-mijten. De hypothese is dat meerdere stressfactoren, alleen of in samenspel, bijenkolonies verzwakken, zodat ziekteverwekkers vrij spel hebben en de bijenpopulaties kunnen infecteren en zelfs doden (6).

Factoren die verantwoordelijk zijn voor het verlies aan bijenkolonies en diversiteit onder bijen zijn talrijk. Zo leidt het verlies aan biodiversiteit ertoe dat de habitat van bijen en vele andere diersoorten aangetast wordt. Bijen vinden dan onvoldoende geschikte nestgelegenheid of voedsel (drachtplanten). Bijen die verzwakt zijn door ziekten blijken bovendien een grotere drang te hebben naar voedsel. Zij hebben door hun zwakke toestand echter ook meer kans om verloren te vliegen of hun voedselbron zelfs niet te bereiken (7).

De introductie van invasieve diersoorten, soms door menselijke tussenkomst, kan bijen rechtstreeks verzwakken. Zo is de varroa-mijt een welbekende, maar niet graag geziene gast in menige bijenhal. De mijt hecht zich vast aan de bij en de larven, waardoor de bijen verzwakken. Daarnaast is de varroa-mijt ook vaak drager van allerlei ziekten zoals de 'misvormde vleugelziekte', het acute-bijen-paralyse-viruscomplex, het Nosema-virus etc, die de fatale slag kunnen toebrengen aan de bijenkolonie (8).

Klimaatveranderingen beïnvloeden ook ecosystemen, zodat bepaalde regio's in de toekomst niet meer geschikt zijn om er aan landbouw te doen, wat betekent dat bijen in deze regio's een belangrijke voedselbron kwijtraken (9). Daarnaast wordt de bloeiperiode van planten in sommige regio's langer of korter door de klimaatveranderingen, wat natuurlijk het voedselaanbod voor de bij rechtstreeks beïnvloedt. Ook verschuift en/of vergroot het verspreidingsgebied van onder andere parasieten zoals die van de Aziatische hoornaar. Deze geduchte hoornaar rukt vanuit Azië via Frankrijk steeds meer op naar het noorden. De westerse honingbij kan zich tegen deze rover niet verdedigen, in tegenstelling tot de Aziatische honingbij, *Apis cerana*, die zich tegen deze rover heeft leren te verdedigen tijdens de jarenlange co-evolutie.

Maar ook de selectie door imkers via de koninginnenteelt vernauwt de genetische diversiteit van de honingbij, waardoor ze minder weerbaar wordt tegen ziekteverwekkers en plagen. Zo is de genetische diversiteit van de honingbij in de Verenigde Staten kleiner dan in Europa, omdat de *Apis mellifera* pas in de zeventiende eeuw in de VS werd ingevoerd. Ook andere imkerspraktijken dragen bij aan deze selectiedruk, zoals het warmhouden van bijenkasten in de winter, kunstmatig voeden met suikers en proteïnen, en het toedienen van medicatie tegen ziekten. Daardoor worden zwakke(re) bijenkolonies in leven gehouden en kunnen ze meedoen aan het reproductieproces (6).

Elke mogelijke oorzaak vertoont een eigen ziektebeeld dat verschilt van CCD. Daarom kan de bijensterfte niet verklaard worden door één specifieke oorzaak. De varroa-mijt en het gebruik van bepaalde insecticiden worden nu veelal als hoofdschuldigen aangewezen. In onze contreien wordt ook de nadruk gelegd op het stuifmeelaanbod naast de varroa-mijt. Duidelijk is dat het laatste hierover nog niet is gezegd. Voor onderzoekers is er nog veel werk aan de winkel, temeer daar complexe interacties tussen verschillende factoren uiteindelijk dodelijk kunnen zijn voor bijen.

De acties op Vlaams niveau

Recentelijk werden voorstellen gedaan door het kabinet van de minister-president Kris Peeters om de strijd aan te binden tegen de problematiek van de verdwijnsiekte.

Zo kampt de Vlaamse bijensector met vergrijzing; het merendeel van de imkers heeft de pensioenleeftijd al bereikt en er is slechts een beperkte instroom van jongere imkers. Het verenigingsleven in Vlaanderen moet dan ook een inspanning leveren om jonge mensen te sensibiliseren en ze warm te maken voor de bijenteelt.

In bijvoorbeeld Frankrijk en Duitsland is er al een ban op het gebruik van sommige neonicotinoïden, en Nederland volgt¹ in het kielzog. Zo ver is het in Vlaanderen (nog) niet. Wel heeft de Vlaamse regering aangegeven pesticiden strenger te zullen evalueren op hun effecten op bijen. Ook oudere producten worden getoetst aan die strengere toelatingsnormen. Daarnaast zijn er sinds 2010 nieuwe eisen van kracht voor maïszaaimachines om stofdrift te reduceren. Bij stofdrift zouden namelijk insecticidenresten in akkerranden belanden. Een project tussen het ILVO en de KULeuven moet meer duidelijkheid brengen in de kwestie stofdrift en neonicotinoïden.

Ook zijn er plannen om een teeltprogramma op te starten met speciale aandacht voor kunstmatige inseminatie (KI) van koninginnen. Het doel is te selecteren op zachtaardigheid, haaldrift en ziekteresistentie van bijen en de genetische selectie via KI te vergemakkelijken en sneller te laten gebeuren. De bevruchting kan dan immers minder

seizoensgebonden zijn, betrouwbaarder als het ware, en reizen naar bevruchtingseilanden is dan niet meer nodig. De koninginnen worden dan verdeeld onder de Vlaamse imkers. Een BBB²-bijenras is dus niet meer veraf.

Het Vlaamse imkersfront wijst ook op het belang van voldoende voedsel voor bijen, in het bijzonder in het najaar, wanneer veel bloemen uitbloeien en het stuifmeel- en nectaraanbod sterk vermindert. Ze moedigen dan ook aan laatbloeiers in tuinen, parken, wegbermen en akkerranden te planten.

Doe-het-zelf-tip: plant laatbloeiers !

Bloemen die rijk zijn aan nectar en pollen, en laatbloeiers kan iedereen zaaien: zowel de land- en tuinbouwer als de particulier met groene vingers en een hart voor bijen en andere bestuivende insecten.

De brochures "Bijen en hommels in nood" en "Boeren voor bijen" staan boordevol informatie voor iedereen die een helpende hand wil bieden. Deze brochures zijn verkrijgbaar via www.west-vlaanderen.be/bijen en www.wervel.be/boerenvoorbijen. Op de eerste site vind je ook meer info over het West-Vlaams bijensymposium op zaterdag 22 oktober 2011

Laat dit duidelijk zijn: de gezondheid en het voortbestaan van bijen, hommels en andere bestuivende insecten is afhankelijk van iedereen. Niet alleen landbouwers en imkers moeten hun praktijken verduurzamen. Ook burgers, beleidsmakers of 'Bourgondiërs' moeten hun steentje bijdragen om de voedselproductie te waarborgen. Zonder die nuttige bestuivende insecten is rampspoed in zicht.

Inez Retz

¹ In het voorjaar vertoonde het Nederlandse Zembla TV de documentaire "Moord op de honingbij". Nederland is het land met de hoogste bijensterfte van heel Europa. De spraakmakende documentaire over oa. de banden van de universiteiten met Bayer, producent van het pesticide imidacloprid, kan je herbekijken via www.wervel.be/moordopdehoningbij

² BBB verwijst naar de (te?) ver doorgedreven selectie bij het runderras Blanc Bleu Belge, deze dieren zijn niet meer in staat zich op natuurlijke wijze voort te planten.

Gebruikte referenties

- (1) Williams, G.R., Tarpay, D.R., vanEngelsdorp, D., Chauzat, M.-P., Cox-Foster, D.L., Delaplane, K.S., Neumann, P., Pettis, J.S., Rogers, R.E.L. and Shuttler, D. (2010), Colony Collapse Disorder in context, *Bioessays* 32, pp. 845-846
- (2) Klein, A.-M., Vaissière, B.E., Cane, J.H., Steffann-Dewenter, I., Cunningham, S.A., Kremen, C. and Tscharntke, T. (2007), Importance of pollinators in changing landscapes for world crops, in *Proceedings of the royal society*, 274, pp. 303-313
- (3) Aizen, M.A. and Harder, L.A. (2009), The global stock of domesticated honey bees is growing slower than agricultural demand for pollination, *Current biology*, vol 19(11)
- (4) Yang, E.C., Chuang, Y.C., Chen, Y.L. and Chang, L.H. (2008), Abnormal foraging behavior induced by sublethal dosage of imidacloprid in the honey bee (Hymenoptera: Apidae), in *Journal of economical entomology*, vol 101(6), pp. 1743-1748
- (5) Johnson, R.M., Ellis, M.D., Mullin, C.A. and FRAZIER, M. (2010), Pesticides and

honey bee toxicity: USA, *Apidologie*, pp. 1-20

- (6) van Engelsdorp, D. and Meixner, M.D., (2010), A historical review of managed honey bee populations in Europe and the United States and the factors that may affect them, in: *Journal of invertebrate pathology* 103, PP. S80-S95
- (7) Naug, D. (2009), Nutritional stress due to habitat loss may explain recent honeybee colony collapses, *Biological conservation* 142, pp. 2369-2372
- (8) <http://www.varroa.wur.nl>
- (9) Brown, M.J.F. and Paxton, R.J. (2009), The conservation of bees: a global perspective, *Apidologie* 40, pp. 410-416
- (10) Chauzat, M.-P. and Faucon, J.P. (2007), Pesticide residues in beeswax samples collected from honey bee colonies (*Apis mellifera* L.) in France, *Pest management science*, 63, pp. 1100-1106
- (11) Neumann, P. and Carreck, N.L. (2010), Honey bee colony losses, in: *Journal of*

Nyeleni-bijeenkomst voor Europese Voedselsoevereiniteit

Op het Europees Nyeleni-forum in Krems (Oostenrijk) wisselden meer dan vierhonderd deelnemers uit 34 Europese landen vijf dagen van gedachten over voedselsoevereiniteit. Sinds de eerste Nyeleni-bijeenkomst in Mali (2007) groeit de beweging voor voedselsoevereiniteit wereldwijd. Ze verdedigt het recht van landen en volkeren om een eigen landbouw- en voedselbeleid te kiezen.

In wat volgt, leest u eerst een **interview met Ibrahim Coulibaly**. Het legt de link tussen de wereldbijeenkomst in Mali en het Europese opvolgingscongres anno 2011. 'Cerrado in Oostenrijk' is één van de impressies op de Nyeleni-blog van MO* en De Wereld Morgen. De **slotverklaring** ten slotte is een platformtekst om de beweging voor Voedselsoevereiniteit in Europa verder uit te bouwen.

Ibrahim Coulibaly over Nyeleni

De Malinees Ibrahim Coulibaly is een van de organisatoren van het eerste Nyeleni Forum 2007, en nam ook deel aan het Europese Nyeleni Forum voor Voedselsoevereiniteit in Oostenrijk. Hij is verbonden aan enkele boerensyndicaten, waaronder Roppa, Ropac en Cnop, en hij is onder meer actief binnen La Via Campesina. We stellen enkele vragen bij een goed glas kraantjeswater.

Welke resultaten kan je zien na Nyeleni Afrika vier jaar geleden?

Ons forum was een uniek moment doordat mensen uit tachtig landen samenkwamen om een eigen invulling aan voedselsoevereiniteit te geven en tot samenwerking op te roepen. Dit Europese forum is daarvan een gevolg. Misschien volgen nog andere continenten...

Sommige landen hebben we ertoe kunnen bewegen om voedselsoevereiniteit op te nemen in hun grondwet, met name Mali en Nepal. In Zwitserland en Bolivia is het debat daarover gaande. Ten gronde zijn we erin geslaagd om een sterke en eigen inhoud te geven aan voedselsoevereiniteit, waardoor het groeide tot een richtinggevend concept voor alle landen en regio's.

Is er in Afrika een publiek debat over de herkomst van voeding en de invloed van consumentengedrag op de landbouw (en het lot van de landbouwers)?

In de dorpen maar ook kleinere steden is bijna alle voeding lokaal, vlees sowieso omdat we geen koeling hebben en we vlees dus eten op de dag van verwerking. In de steden is er wel een probleem met de import van rijst en bloem voor brood. Vooral omtrent de rijst is er wel degelijk een debat. Mensen hebben een voorkeur voor de lokale en Afrikaanse rijst want die is smakelijker en beter, maar hij is ook duurder. Dat debat wordt breed gevoerd onder boeren maar ook in de pers en daarbuiten.

Leidt dat debat ook tot politieke veranderingen?

Hier en daar hoor je wel eens verklaringen of politieke besluiten die dit soort import in vraag stellen. Wat ons betreft, moet er vooral worden aangedrongen bij Europa en de andere exporterende regio's om niet voor Afrika te produceren. Onze boeren zijn best in staat om voor alle Afrikanen te produceren maar ze moeten op de markt daarvoor de ruimte krijgen en niet door goedkope import gedwarsboomd worden.

De politieke verklaringen en besluiten hierover zijn welkom, maar in de praktijk veranderen ze niet veel omdat de grote spelers op de markt andere belangen hebben en verandering ten aanzien van hen niet afgedwongen kan worden. Meestal blijven onze politici trouwens regels verzinnen die onzinnig zijn en ons als landbouwers eerder dwarsbomen.

Jij bent zelf ook boer. Hoe staat het met je bedrijf?

Gaat wel, mijn geluk is dat ik zo ongeveer alles produceer. We hebben graan voor familiaal gebruik maar telen ook groenten en fruit die we verkopen. We hebben ook nog koeien, schapen en geiten, kippen... Zo een gemengd bedrijf is eerder de regel bij ons, de specialisatie zoals in Europa kennen we nauwelijks. Zulke bedrijven zouden niet kunnen werken in Afrika omdat we niet de infrastructuur hebben om grote massa's voedsel te transporteren en te bewaren... Daardoor exporteren we bijvoorbeeld nauwelijks naar Europa. Onze katoenexport gaat vandaag trouwens vooral naar China; de textielindustrie heeft Europa grotendeels verlaten en al zeker West-Europa.

Tot slot: welke Afrikaanse toets zou je toevoegen aan dit Europees forum?

Hmm, eigenlijk is de sfeer op dit forum best vergelijkbaar met de Afrikaanse editie: de mensen eten samen in een heel vriendelijk sfeertje en er worden continu contacten gelegd tussen de eigenlijke bijeenkomsten door. Zelfs het weer (het zijn warme dagen hier) heeft hier iets Afrikaans. Het ziet er goed uit hoor, jullie komen er wel uit.

Interview: Wim Merckx

Cerrado in Oostenrijk

Een slotdocument is voor dergelijke internationale hoogmissen uiteraard belangrijk, maar de wandelgangen, de gesprekken tussen pot en pint, de open fora, etc., zijn minstens even wezenlijk, zoniet wezenlijker of op zijn minst concreter.

Neem nu de niet-geplande bijeenkomst van Voedselteams met allerlei gelijkaardige organisaties uit Italië, Spanje, Kroatië, Slovenië, Frankrijk. Vanuit deze synergie komt vast een internationaal vervolg, ter versterking van de veelsoortige korteketensystemen.

Of neem het zichtbaar maken van de Cerrado, de Braziliaanse savanne. In een workshop blijkt een studente 'internationale politiek' uit Wenen geïnteresseerd te zijn om de Cerrado aan de universiteit op de kaart te zetten. Ze denkt er nu serieus aan om de permanente Cerradotentoonstelling (zie: www.wervel.be/cerrado) naar Wenen te laten overkomen. Een interessante link zou kunnen zijn om een Braziliaanse milieuactiviste, die momenteel in Oostenrijk doctoreert, uit te nodigen. Zij is een van de gangmakers om deze savanne-met-de-hoogste-biodiversiteit-ter-wereld in the picture te brengen. Het is de hoogste tijd, want de Cerrado wordt momenteel drie maal sneller vernietigd dan het Amazonegebied: voor soja (veevoer en biodiesel), eucalyptus (papierpulp en in de toekomst ggo-eucalyptus voor ethanol) en suikerriet voor hoe langer hoe meer ethanol.

Terwijl we daarrond samen komen en afspraken maken, komt de petitie-actie van Avaaz binnen: www.avaaz.org/en/save_the_amazon. Zij willen binnen enkele weken één miljoen handtekeningen verzamelen om het Amazonegebied en de Cerrado te beschermen. Beide ecosystemen worden meer dan ooit bedreigd, omdat het Braziliaanse parlement de 'codigo florestal' (boswetgeving) wil uithollen. De petitie is gericht aan president Dilma Rousseff. Het is aan haar om haar veto aan deze vernietigingswet te geven.

De Weense studente is erg geïnteresseerd in wat in Brazilië gebeurt, omdat zij vooral de inheemse volkeren van Frans-Guyana opvolgt. Hun rechten worden ernstig geschonden, terwijl het land een overzees departement van Frankrijk is. Europees grondgebied dus met euro en al ! Zij wil linken leggen tussen de bescherming van het Amazonegebied in Brazilië en in Frans-Guyana. Het feit dat dit 'Europees' grondgebied is met voor ons ongekende inheemse volkeren, lijkt inderdaad een onverwachte inrijpoort.

Luc Vankrunkelsven

Voedselsoevereiniteit in Europa nu !

Slotverklaring

**Europees Forum voor Voedselsoevereiniteit -
Nyeleni Europa 2011
Krems, 21 augustus 2011**

Ook de Europeanen ondervinden nu de eerste gevolgen van structurele hervormingen, zoals ze elders, vooral in het Zuiden, door regeringen al eerder aan hun bevolking werden opgelegd. Dat gebeurt met als enige bedoeling het kapitalisme te beschermen, en in samenwerking met degenen die ervan profiteren, zoals privébanken, grote investeerders en multinationale ondernemingen. Alles wijst erop dat dit antisociale beleid in de nabije toekomst nog strenger en allesomvattender zal worden. De eerste protesten tegen die economische en politieke systemen hebben al geklonken. Wij bieden met de Europese sociale bewegingen - creatief en energiek - een weerwoord op het wereldwijde landbouwmodel, omdat het het kapitalistisch systeem dat eraan ten grondslag ligt, exact weerspiegelt.

Voedselsystemen zijn met name gereduceerd tot een model van industriële landbouw dat beheerst wordt door enkele multinationale voedselbedrijven, samen met een beperkte groep van grote afzetketens. Dat model werd ontworpen om winst te maken en komt daarom zijn verplichtingen totaal niet na. In plaats van zich te wijden aan de productie van gezonde en betaalbare voeding ten voordele van de bevolking, focust het in toenemende mate op de productie van primaire producten zoals biobrandstof, veevoer en industriële gewassen die geteeld worden op grote plantages. Dat heeft zowel een enorme afname veroorzaakt van

landbouwbedrijven en werkgelegenheid in de agrarische sector als de promotie van een menu dat onvoldoende fruit, groenten en granen bevat en schadelijk is voor de gezondheid.

Dit industriële productiemodel is afhankelijk van eindige fossiele brandstoffen en chemische inputs. Het erkent niet dat er grenzen zijn aan hulpbronnen zoals grond en water. Het is ook verantwoordelijk voor een groot verlies aan biodiversiteit en vruchtbaarheid van de grond, wat de klimaatverandering mede veroorzaakt. Het dwingt duizenden mensen tot banen waarin hun fundamentele arbeidsrechten niet worden erkend en het leidt tot verslechterde werkomstandigheden voor boeren en boerinnen en werknemers, maar vooral voor migranten. Het leidt ons verder weg van een respectvolle en duurzame relatie met de natuur. Deze behandeling en uitbuiting van de aarde is er de eigenlijke oorzaak van dat meer dan een miljard mensen wereldwijd - zoals momenteel in de Hoorn van Afrika - in armoede leven en honger lijden. Bovendien veroorzaakt het gedwongen migratie en industriële voedseloverschotten die weggegooid of gedumpt worden op markten in en buiten Europa, waar de plaatselijke bevolking haar producten dan niet meer kan slijten.

Die situatie is het resultaat van het beleid inzake voedsel, financiën, handel en energie dat onze regeringen en de EU, vooral door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, ons al jaren opleggen, samen met multilaterale en financiële instellingen en multinationale ondernemingen. Deregulering, liberalisering van landbouwmarkten en ook voedselspeculatie zijn daarvan voorbeelden.

Dit disfunctionele voedselsysteem van richting doen veranderen kan alleen door het beleid, maar ook de dagelijkse praktijk op het gebied van landbouw en voedsel volledig anders te oriënteren. Het is van vitaal belang dat het voedselsysteem opnieuw ontworpen wordt op basis van de principes van voedselsoevereiniteit, vooral in Europa. En dat moet nu gebeuren.

Daarom kwamen wij - meer dan vierhonderd mensen uit 34 Europese landen - van 16 tot 21 augustus 2011 bij elkaar in Krems, Oostenrijk: Europeanen van de Atlantische oceaan tot aan de Oeral en de Kaukasus, van het Noordpoolgebied tot aan de Middellandse Zee. Wij ontmoetten daar elkaar maar ook vertegenwoordigers van verschillende sociale bewegingen en maatschappelijke organisaties uit de rest van de wereld. Onze bedoeling: de ontwikkeling van een Europese beweging voor Voedselsoevereiniteit een stukje verder brengen. Zij bouwen voort op de Verklaring van het Nyeleni Forum voor Voedselsoevereiniteit van 2007 in Mali,

die het internationale kader voor voedselsoevereiniteit opnieuw bevestigde: voedselsoevereiniteit als het recht van volkeren om hun eigen voedsel- en landbouwsysteem op een democratische manier zelf te bepalen, zonder schade te berokkenen aan andere mensen of het milieu.

Dat streven naar voedselsoevereiniteit resulteerde al in heel wat ervaringen en landbouwpraktijken. Er bestaan al veel ervaringen en landbouwpraktijken gebaseerd op voedselsoevereiniteit, hier en nu, op een lokaal, regionaal en Europees niveau. Zij tonen aan dat het principe toegepast kan worden en laten ook zien hoe.

Wij zijn mensen met dezelfde waarden, allemaal gebaseerd op de universele mensenrechten. Wij willen een vrije uitwisseling van mensen, en niet de vrije uitwisseling van geld en goederen die het milieu schaadt en zoveel mensen tot migratie dwingt. Ons doel is samenwerking en solidariteit, niet concurrentie. Wij eisen ook onze democratie weer op: alle mensen zouden betrokken moeten zijn bij alle beslissingen die van algemeen belang zijn en bij de ontwikkeling van beleid, zodat we collectief beslissen over de organisatie van ons voedselsysteem. Dat vereist democratische systemen en processen die gevrijwaard zijn van geweld en van invloed van het bedrijfsleven, en die gebaseerd zijn op gelijke rechten en de gelijkwaardigheid van man en vrouw, wat ook zal leiden tot de afschaffing van het patriarchaat.

Velen onder ons zijn jonge mensen. Zij zijn de toekomst van onze samenleving en van onze strijd. Zij zullen ervoor zorgen dat onze creativiteit en energie onze beweging zal versterken. Daarvoor moeten we kunnen meewerken aan de voedselvoorziening binnen alle beslissingsstructuren.

We zijn ervan overtuigd dat voedselsoevereiniteit niet alleen een eerste stap is naar het veranderen van onze voedsel- en landbouwsystemen, maar ook een eerste stap naar een veel grotere verandering in onze maatschappij.

Daarom strijden wij voor :

Een andere productie en consumptie

We werken naar veerkrachtige voedselproductiesystemen toe die alle mensen in Europa van gezonde en veilige voeding voorzien, die de biodiversiteit en de natuurlijke grondstoffen sparen en het dierenwelzijn respecteren. Dat vereist als ruggengraat ecologische landbouw- en visserijmodellen naast een veelvoud aan kleinschalige boeren-, tuinders- en visserijbedrijven die lokaal voedsel produceren. We verzetten ons tegen het gebruik van ggo's en werken met een grote diversiteit aan ggo-vrije variëteiten van zaden en dierenrassen die we ook zullen opsporen en bewaren. We promoten een duurzame en gevarieerde voedselcultuur, en vooral de consumptie van lokale, seizoensgebonden voeding van hoge kwaliteit, geen voedsel dat vele verwerkingsprocessen heeft ondergaan. Daarbij hoort een lagere consumptie van dierlijke producten, die alleen lokaal worden geproduceerd, met behulp van lokaal, ggo-vrij veevoer. Wij streven naar de herwaardering en verspreiding van kennis over voedselbereiding en -verwerking via educatie en training in vaardigheden.

Een andere wijze van distributie

We werken aan de decentralisatie van voedselketens en promoten markten met veel verschillende producten, waar solidaire en eerlijke prijzen gevraagd worden. We werken ook aan korte ketens en nauwere banden tussen producenten en consumenten in lokale voedselnetwerken om de uitbreiding en de macht van supermarkten tegen te gaan. Wij willen bouwstenen aanreiken waarmee mensen hun eigen voedselverdeelssystemen kunnen ontwikkelen zodat boeren (m/v) kunnen produceren voor hun gemeenschap. Dat vergt voedselveiligheidsvoorschriften en een lokale infrastructuur die steun biedt aan kleinschalige boerenbedrijven. Wij streven er ook naar dat het voedsel dat we produceren, binnen bereik is voor alle mensen in de maatschappij, ook voor de mensen met weinig of geen inkomen.

Meer waardering voor het werk en betere sociale omstandigheden in de landbouw

We strijden tegen uitbuiting en de verslechtering van werk- en sociale omstandigheden en vóór de rechten van alle vrouwen en mannen die voedsel produceren, ook de rechten van seizoens- en migrantenarbeid(st)ers die werken in de voedselverwerking, distributie- en afzetsector of op andere terreinen. We willen een regeringsbeleid dat sociale rechten respecteert en hoge eisen stelt op dat gebied, en dat publieke middelen alleen toekent als aan die eisen voldaan wordt. De samenleving moet meer waarde hechten aan de rol van voedselproducenten en hun werknemers (m/v). Daarbij gaan wij uit van een inkomen waar mensen fatsoenlijk van kunnen leven. Wij willen werken aan brede allianties tussen alle mensen die werken in het voedselsysteem.

Opnieuw het recht op ons gemeenschappelijk erfgoed

We verzetten ons tegen het herleiden van ons erfgoed tot bezit dat we kunnen patenten en in geld kunnen omzetten. Dat gebeurt nu bijvoorbeeld met de grond en de zaden die door onze boeren (m/v) bewaard werden, met de landbouwdieren en visbestanden, met de bomen en bossen, met het water, met de atmosfeer en met onze kennis. De toegang tot dit gemeenschappelijk erfgoed mag niet worden bepaald door markten en geld. Bij gebruik van gemeenschappelijke hulpbronnen moeten de mensenrechten en de gelijkheid tussen man en vrouw voorop staan, zodat de samenleving er als geheel voordeel bij heeft. We erkennen ook dat we verantwoordelijk zijn voor een duurzaam gebruik van ons gemeenschappelijk erfgoed en voor het garanderen van de rechten van Moeder Aarde. Ons gemeenschappelijk erfgoed moet door middel van collectieve, democratische controle door de gemeenschap beheerd worden.

Een overheidsbeleid dat onze voedsel- en landbouwsystemen regelt

We strijden ook voor verandering van het overheidsbeleid en van de politieke structuren die nu onze voedselsystemen op het lokale, regionale, nationale en globale niveau reguleren, én verwerpen de legitimiteit van grote bedrijven om dit te doen. Het overheidsbeleid moet coherent en complementair zijn, en het moet voedselsystemen en -culturen beschermen en promoten. Het beleid moet gebaseerd zijn op het recht op voedsel. Het moet honger en armoede bestrijden, in de basisbehoeften van mensen voorzien, en bijdragen

aan klimaatrechtvaardigheid, in Europa én wereldwijd. We hebben beleidskaders nodig die voedselproducenten stabiele en eerlijke prijzen garanderen, agro-ecologische landbouw promoten, externe kosten in de voedselprijzen internaliseren en landhervormingen implementeren. Zo'n beleid zou een toename van het aantal boeren (m/v) in Europa tot gevolg hebben. Het overheidsbeleid moet worden ontwikkeld met behulp van openbaar en controleerbaar onderzoek naar de manier waarop doelen hierboven kunnen worden bereikt. Het beleid moet speculatie met voedsel onmogelijk maken en ervoor zorgen dat er geen schade wordt toegebracht aan bestaande lokale en regionale voedselsystemen en -culturen door dumping of door 'landgrabbing' in Europa, vooral in Oost-Europa, of in het Zuiden. We

werken toe naar een nieuwe landbouw-, voedsel-, zaden-, energie-, en handelspolitiek voor voedselsoevereiniteit in Europa, binnen een degelijk internationaal kader. Dat omvat in het bijzonder: een ander Gemeenschappelijk Landbouwbeleid; de afschaffing van de EU-biobrandstoffenrichtlijn en het onderbrengen van het wereldwijde landbouwbeleid binnen de FAO in plaats van de WTO.

We roepen de burgers en sociale bewegingen in Europa op om samen met ons te strijden voor controle over onze voedselsystemen en om de beweging van 'voedselsoevereiniteit in Europa NU' mee uit te bouwen!

Vrouwen doen het beter ploegloos

Uit een studie van het US National Bureau of Economic Research blijkt dat vrouwen in gemeenschappen die traditioneel ploeg en paard hanteerden om het land te bewerken, vandaag een lagere participatiegraad hebben en ongelijker worden behandeld dan landen waar handwerktuigen belangrijk bleven.

Het onderzoek, dat uitgevoerd werd bij meer dan 1200 taalgroepen over heel de wereld, legt een groot verschil bloot tussen de rollenpatronen van vrouwen die afkomstig zijn van landbouwgemeenschappen die een ploeg gebruikten en van vrouwen afkomstig van gemeenschappen die handwerktuigen, zoals een schop, hanteerden. De onderzoekers verbinden aan de twee verschillende landbouwtechnieken aanzienlijke ongelijkheden die ook in de huidige maatschappij nog doorwerken.

Waar paard en ploeg regeerden, hebben vrouwen vandaag gemiddeld een lagere participatiegraad op het vlak van tewerkstelling, politiek en ondernemen. Bovendien staan die landen positiever tegenover de ongelijkheid tussen man en vrouw. De onderzoekers voegen er meteen aan toe dat deze vergelijking niet opgaat voor (de meeste) West-Europese landen waar deze opvattingen geëvolueerd en intussen verdwenen zijn.

De Standaard - 26/8/11

Interessant zou zijn om te zien of de bodemkwaliteit op dit moment daar nog mee gelinkt is. Wellicht wel, want het bodemleven ondervindt zware gevolgen van veelvuldig ploegen. Zie ook katern "bodembiodiversiteit" op wervel.be/bodembiodiversiteit of vraag naar papieren versie.

Ons aller Roundup toch gevaarlijk?

Monsanto is niet alleen de uitvinder van Agent Orange, sproeimiddel, ooit gebruikt in de Vietnamoorlog en nu nog voor de ontbossing in Brazilië voor sojaplantages) en van PCB's (denk aan de dioxine-PCB-crisis van 1999). Nee, het grootste succesverhaal is Roundup. Massaal gebruikt in de teelt van ggo-soja en in zo goed als alle gangbare landbouw, maar ook in de privétuintjes van menig Vlaams gezin.

Twee recente studies wijzen nogmaals op het gevaar voor de gezondheid van mens en dier. Het onderzoek van de Argentijnse wetenschapper Andrés Carrasco bevestigt waar sinds de jaren '80 al aanwijzingen voor bestaan. Earth Open Source (EOS)) in Groot-Brittannië publiceert een document, waarin ze de Europese autoriteiten oproepen om de toelating van glyfosaat, het hoofdbestanddeel van Roundup, opnieuw te evalueren. Normaal zou dit, samen met nog een veertig andere pesticiden, in 2012 opnieuw geëvalueerd moeten worden. De Europese Commissie heeft deze operatie uitgesteld tot 2015. Greenpeace van zijn kant publiceerde een geactualiseerde analyse van de wetenschappelijke literatuur over de heikele kwestie. Lees ook het wetenschappelijk rapport "Ggo-soja: Duurzaam? Verantwoord?" van najaar 2010 op www.wervel.be/ggo-soja

Naar La Libre Belgique, 13 augustus 2011

Professor Carrasco, University of Buenos Aires

Efficiëntie en competitiviteit – nog een geloofsbelijdenis

"(...) Men schrijft zich in bij de efficiëntie- en managementretoriek die beleidsvoerders tegenwoordig graag horen: het recente Charter moet toch vooral blijk geven van 'goed bestuur', terwijl onderzoek de theatersector ook economisch moet legitimeren.

(...) Politieke besluitvorming laat zich alsmaar meer leiden en legitimeren door economische calculaties, beursconjuncturen en de fetisj van een 'begroting in evenwicht'; alsof het gaat om een nieuwe transcendente werkelijkheid: die van het getal. De cijfers spreken toch voor zich, nietwaar?"

Pascal Gielen in de 'State of the Union', opening van Het Theaterfestival. Kaaitheater, Brussel, 26 augustus 2011

'Cultuur' en 'agriculture' hebben met het Latijnse woord 'colere' (bewerken) te maken. Cultuur en landbouw zijn in elkaar verstrengeld en dat niet alleen in het 'bewerken'. De roep om efficiëntie, management en competitiviteit is dagelijkse Vlaamse kost. In cultuurbeleid. In landbouw- en voedselbeleid. Daarom dit citaat over cultuur in de Wervelkrant.

Waarom wij Wervel steunen

De sector van sociaal-culturele bewegingen heeft te kampen met forse besparingen van 25%, meer dan welke andere sector ook. Op die manier moeten we jammergenoeg ook snoeien in onze plannen voor de komende jaren. We hopen dat we op uw steun mogen rekenen om toch zoveel mogelijk uit te voeren wat we gepland hebben. In deze rubriek laten we mensen aan het woord die ons steunen.

Sedert een tiental jaren steun ik Wervel. Ik denk er zelfs niet meer bij na.

Waarom doe ik dit? Het kortste en het eerlijkste antwoord is tegelijk het meest confronterende: om mijn geweten te sussen!?

Even toelichten: Enerzijds sta ik volledig achter de idee van rechtvaardige en verantwoordelijke landbouw. Anderzijds doe ik omzeggens niets om deze idee metterdaad kracht bij te zetten. Ik ben dus tegen uitbuiting van boeren, waar dan ook. Tegen de machtige pesticidenlobby's en sojamagnaten. Tegen het transport van producten over tienduizenden kilometers. Tegen de vaak onwaardige manier waarop kippen, varkens, konijnen industrieel worden gefokt. Ondertussen koop ik nog steeds kippen en groenten voor een groot deel in de supermarkt, wijn uit Chili. Op vakantie heb ik dit jaar weer zo'n slordige 3000 km met de auto rondgetuft. Mijn tegenprestatie bestaat uit een bestendige opdracht van 15 € per maand aan Wervel, niet eens 1% van mijn inkomen. Weliswaar steunen we ook nog WWF en Natuurpunt met gelijkaardige bedragen. Maar dan hebben we het wel gehad.

In februari hebben we in onze gemeente een gespreksavond over de Soja problematiek georganiseerd. Hier kwamen een twintigtal mensen opdagen. Zoals vaak het geval bestonden de toehoorders voor het grootste deel uit sympathisanten die eigenlijk niet meer hoefden overtuigd te worden.

Men kan zich terecht de vraag stellen of dit alles werkelijk "Wervel steunen" betekent. Het is beter dan niets, dat is wel zeker. Maar dat het beter kan, is ook zeker.

Stof tot nadenken...

PT, Tienen

Werft aan

Uitgave-ambassadeurs (m/v) die het gedachtegoed van Wervel via onze boeken, DVD's, folders en posters in leef- en werkkring willen verspreiden

Sociale media ambassadeurs (m/v) die via Facebook, Twitter,... Wervelthema's en -activiteiten verspreiden

Contact en info: Luc Vankrunkelsven - luc@wervel.be

Wat is agro-ecologie?

In het voorjaar leverde 'onze' Olivier De Schutter voor de VN zijn rapport af met de titel "Agro-ecologie & het recht op voedsel". Meer en meer duikt het begrip agro-ecologie op. In academische middens is het denken erover zelfs in een stroomversnelling geraakt, en Wervel sleurt u er graag even in mee. Al was het maar omdat het aanstekelijk werkt.

"Optima zijn veel belangrijker dan maxima"

Begin juni stelde prof. Erik Mathijs als rapporteur voor de Europese Commissie² een rapport voor over de toekomst van het landbouwonderzoek in het Boudewijngedebouw. De titel "Duurzame voedselconsumptie en -productie in een context van schaarse grondstoffen" deed de verwachtingen hoog oplopen en het verzamelde landbouw-establishment maakt er - aan de reacties te horen, voor het eerst - kennis met voorheen onbekende begrippen zoals agro-ecologie of het "sufficiëntieverhaal" als alternatief voor het "productiviteitsverhaal". In het kort: het productiviteitsverhaal, stelt productieverhoging als doel voorop vanuit een logica van economische groei en vrijmaking van de handel. Of met een slogan: more with less. Het sufficiëntieverhaal daarentegen tracht vanuit een besef dat er - ecologische en sociale - grenzen bestaan de aandacht te vestigen op de preventie van verspilling en overconsumptie, de verandering van consumptiepatronen, de herlokalisering van voedselsystemen. Of met een slogan: less is more.

Hoewel het jargon deels nieuw is, voelt men in de sector aan dat er iets van aan is, dat we effectief de bril waarmee we hebben leren kijken, moeten durven omruilen voor een andere. Zo beaamde Boerenbondwoordvoerder Anne-Marie Vangeenberghe - in volle varkenscrisis nota bene - dat "optima veel belangrijker zijn dan maxima". Die laatste extra kilo product per hectare heeft misschien wel een extreem hoog kostenplaatje. Minder en beter dus. De hete ggo-aardappel, die Erik Mathijs durfde aanhalen als illustratie van het productiviteitsverhaal, werd nadien noch door ILVO noch door Boerenbond weer uit het vuur gehaald. Hoewel ik aangenaam verrast was agro-ecologie in zo'n context te zien opduiken, bleef ik wel op mijn honger bij de omschrijving van wat agro-ecologie eigenlijk is, want het is meer dan louter wetenschap of een verzameling landbouwpraktijken.

'Qu'est ce que l'agroécologie?'

Op academisch vlak is vooral in de zuidelijke landshelft de interesse voor het thema duidelijk aanwezig. Onderzoekers van de Université Catholique de Louvain (UCL), het Centre Wallon de Recherches agronomiques (CRA-W), de Université de Liège (ULg), de Université Libre de Bruxelles (ULB) alsook de Ugent, publiceerden in augustus een positiepaper "Qu'est ce que l'agroécologie?"³. Daarin lichten ze definitie, historie, principes en toekomstperspectieven kort toe. Hierna volgt een beperkte samenvatting van deze tekst. De auteurs definiëren **agro-ecologie** als de **toepassing van ecologie op de studie, het ontwerp en het beheer van voedingssystemen**. Deze definitie heeft zich in de loop van de tijd verbreed: vroeger lag de focus alleen op het agro-ecosysteem, nu komen de socio-economische aspecten ook veel meer in beeld. Decennia lang al wordt over agro-ecologie nagedacht, het is geen nieuw domein, maar raakte bij ons wel volledig gemarginaliseerd door het productiviteitsverhaal. Eindelijk lijkt daar nu verandering in te komen, maar het mag gerust wat sneller gaan.

Sociale strijd

Essentieel - en helaas soms vergeten - is dat agro-ecologie, naast een rits praktijken en een wetenschappelijke discipline, ook een sociale beweging is, of zelfs een sociale strijd. Het is een strijd voor voedselsoevereiniteit en autonomie (zie de Verklaring van Nyeleni⁴) die systeemkritiek durft te geven en de nefaste gevolgen van industriële landbouw wereldwijd aanklaagt. Agro-ecologie heeft dus ook een luis-in-de-pelsfunctie voor de heersende visies op landbouw en op natuurbehoud volgens de auteurs van de positiepaper. Nu is de dominante visie eigenlijk de gewapende vrede van het scheidingsdenken: ieder doet op zijn domein zijn eigen ding. Agro-ecologische kennis daarentegen komt tot stand door interdisciplinair en geïntegreerd te werken: landbouwers, natuurbeheerders, ngo's, burgers en wetenschappers definiëren samen de problemen en denken ieder vanuit hun realiteit aan mogelijke oplossingen, en dat binnen een overheidskader dat experimenteren aanmoedigt. Voor degenen die ooit de publicatie "Erven van de toekomst" lazen: het pleidooi voor 'transdisciplinariteit' dat daarin gehouden werd, doet sterk denken aan de methoden van agro-ecologisch onderzoek.

Principes van agro-ecologie⁵

- Recyclage van biomassa toelaten, de beschikbaarheid van voedingsstoffen optimaliseren en de nutriëntenkringloop in evenwicht brengen.
- Gunstige groeiomstandigheden voor planten waarborgen door het organische stofgehalte te beheren en het bodemleven te verbeteren. Dat veronderstelt een drastische vermindering van het gebruik van externe chemische inputs.
- Verliezen minimaliseren van wat zonlicht, water en bodem te bieden hebben door microklimaatbeheer, wateropvang, bodembeheer door middel van groenbedekking en territoriale complementariteit tussen veeteelt en gewasteelt.
- Genetische diversificatie van gewassen en rassen in het agro-ecosysteem nastreven in tijd en ruimte.
- Goedaardige interacties en biologische synergieën toelaten tussen verschillende elementen van de agrobiodiversiteit om sleutelprocessen en -ecosysteemdiensten vooruit te helpen.

Onderzoekers in Frankrijk voegen daar nog enkele principes aan toe, zoals het streven naar veerkracht en aanpasbaarheid, het evenwicht tussen korte- en langetermijnoverwegingen, zero-inputsystemen als studieobject, combinatie van verschillende innovaties op hetzelfde perceel, participatieve zaadveredeling,... Werk genoeg!

Zit het landbouwonderzoek vastgeroest?

Agro-ecologische onderzoekers zitten vooral in de rijke landen in een minderheidspositie als we naar het officieel landbouwonderzoek kijken. Ze achten het essentieel dat de agro-ecologie een stevige

en autonome plaats verwerft in de landbouwwetenschap. Op die manier geraken we langzaam uit "het vastgeroeste⁶ regime van kennisproductie dat de verscheidenheid aan oplossingsmogelijkheden inkrimpt en een gevaar betekent ten aanzien van de complexiteit van problemen waar onze maatschappij voor staat" (sic). Volgens het eerder vermelde rapport van Erik Mathijs (en anderen) is het precies

daar waar een grote uitdaging ligt. Meer nog: voor het welslagen van de noodzakelijke socio-ecologische transitie van voedselsystemen is het een voorwaarde dat er zowel in onderzoek als in onderwijs een nieuwe discipline komt: agro-ecologie.

Agroforestry: brengt koolstofopslag binnenkort meer op dan gewasproductie?

Wetenschappers van het Vlaams Instituut voor Technologisch Onderzoek (VITO), meerbepaald Joris Aertsens, Leo De Nocker, Dieter Cuypers en Anne Gobin berekenden dit jaar het potentieel van verschillende landbouwpraktijken om koolstof op te slaan in de bodem en meerjarige begroeiing⁷. Ze becijferden hoeveel koolstof er wordt opgeslagen bij praktijken zoals agroforestry, hagen, niet-kerende bodembewerking en groenbedekkers.

Er is een enorm technisch potentieel in de EU: 37% van alle broeikasemissies in de EU kunnen door deze landbouwpraktijken vastgelegd worden. Vooral agroforestry springt er met 90% van het potentieel als erg beloftevol uit: de potentiële klimaatwaarde van deze praktijk wordt voor 2012 geschat op 282 euro/ha. Omdat in de toekomst het moeilijker en duurder wordt om de uitstoot van broeikasgassen te beperken, stijgt de maatschappelijke waarde van koolstofopslag geleidelijk tot 1007 euro/ha in 2030. De auteurs pleiten dan ook voor een verhoogde steun als vergoeding voor de positieve externaliteit (tegengaan van klimaatverandering) die agroforestry levert. Die aanbeveling is in lijn met hetgeen verschillende VN-rapporten al een tijd lang aanbevelen: een financiële vergoeding voor het verschaffen van ecosysteemdiensten. Het is één van de manieren om agro-ecologische intensivering meer kansen te geven.

Eindelijk weer koolstof in de landbouwbodems

Historisch is er heel wat koolstof verdwenen uit landbouwbodems. De laatste decennia is dat in Noordwest-Europa vooral toe te schrijven aan het dieper ploegen, de verminderde aanvoer van stabiele organische stof en de omvorming van grasland naar akkers. Landbouwbodems zijn nu zelfs een netto-bron van broeikasgassen geworden.

Die trend omkeren heeft zowel voor het klimaat als voor de bodemvruchtbaarheid alleen maar voordelen. Organische stof (koolstof) blijft de sleutelindicator voor een goede bodemkwaliteit. Minder erosie, een hogere buffer- en filtercapaciteit, een goede waterhuishouding en een rijke habitat voor levende organismen zijn kenmerken van voldoende organische stof.

De laatste twintig jaar is het aantal percelen met te weinig organische stof in Vlaanderen toegenomen tot de helft van alle akkerland. Dringend tijd dus om die trend te keren.

Technisch potentieel in de EU-27 van landbouwpraktijken die CO₂ vastleggen

Praktijk	Potentieel areaal in EU-27 (mln. ha)	Potentieel per ha per jaar (ton C)	Potentieel in EU-27 mln. ton C/jaar	Potentieel EU-27 mln. ton CO ₂ -eq./jr
Agroforestry op akkers	90	2,750	248	906
Agroforestry op weide	50	2,750	138	503
Hagen	178	0,100	18	65
Groenbedekkers	119	0,160	19	70
Ploegloos en NK	60	0,100	6	22
Alle praktijken samen			428	1566

Bron: VITO 2011 (in review).

Jeroen Watté

¹ Lees het rapport (in het Engels) op www.srfood.org onder "Documents"

² Meer bepaald voor de "3rd Foresight Expert Group" van het "Standing Committee on Agricultural Research (SCAR)". Het rapport (in het Engels) zelf is te vinden op: ec.europa.eu/research/agriculture/conference/feg3_en.htm

³ De integrale paper is meer dan de moeite waard en (in het Frans) te downloaden op www.agroecologie.be.

⁴ Op pagina 13 in deze krant.

⁵ In de paper (zie noot 3) worden 11 principes opgesomd, enkel de 5 eerste (die over het agro-ecosysteem) worden hier opgesomd.

⁶ Voor een gevalstudie van dit vastgeroest zijn: lees het artikel "Tarweveredeling vastgeroest" in *Wervelkrant*, 2010/2.

⁷ Koolstofopslag betekent dat het broeikasgas koolstofdioxide vastgelegd wordt door fotosynthese in levende planten en blijvend uit de atmosfeer wordt gehaald. Koolstofopslag wordt ook wel -sequestratie genoemd of -fixatie en vermindert het broeikaseffect.

(Na)zomer-boerenkost

Tuin van Eden

België geniet van een 'gematigd' klimaat met maandelijkse neerslag en temperaturen die 'draaglijk' zijn: geen superstrengere winters, ook geen subtropische hitte. Dat zorgt voor een uitgebreide waaier om groenten, fruit, en ook zaden te telen en te oogsten. We leven in een 'lekkerland', een land rijkelijker dan een land van melk en honing. Al dat lekkers vinden we dichtbij, maar in de supermarkt grijpen we ernaast: de Italiaanse druiven ogen mooier, zijn iets zoeter, kosten een stuk minder - en ze worden gratis naar hier gebracht. Voor het nieuwe recept dat we willen uitproberen hebben we een reeks ingrediënten nodig die we enkel in de supermarkt vinden. We kopen dan ook graag

'de rest' daar, want langslopen bij Francine, Thierry en Bob kost te veel tijd. Ben ik liever lui dan moe, dan kies ik voor luilekker: pizza's in plastic verpakt, fruit uit blik, limonade uit brik. Maar dat is niet bruikbaar voor heuse boerenkost. Na een zomer zwoeven voor de boeren is het tijd om te oogsten, om groenten en fruit binnen te halen en op te slaan. Voor veel consumenten was het eerder een stukje wegdromen, ver van huis, nieuwe ideeën opdoen, energie opslaan, bezinnen en opnieuw beginnen. Deze na-zomerboerenkost wil dat ook doen: met pikante, paradijselijke en tongstrelende gerechten van eigen bodem, kleurrijk en smaakvol.

2 soorten fruit
3 kg appels
1 kg druiven

1 kg havervlokken

zuivel

1 liter melk,
1 liter yoghurt
2 pakjes ongezouten
boter (2 x 250 g)
1 stuk belegen hoevekaas

Zes scharreleieren

geen vlees

een groot groentepakket
met 8 verschillende
soorten groenten

bladgroente: bundel warmoes

vruchtgroente: 1 kg tomaten,

2 courgettes, 2 paprika's,

1/2 kg tuinbonen

wortels en knollen:

1 bundel zomerwortelen met loof

bloemen: bloemkool

stengels: selderij

scheuten: geen

extra: 2 kg jonge aardappelen

We laten ons daarbij aansporen door de Italiaanse keuken. Daaruit krijgen we zo een **aantal tips** mee:

- Eet lokaal en dus volgens het seizoen.
- Kies voor 'simpele' gerechten en beperk het aantal ingrediënten; eenvoud siert want kwaliteitsvolle producten zijn op zich lekker.
- Met weinig doe je veel: restjes pasta, soep, groenten zijn het geheim van de Italiaanse keuken en je werk van de dag(en) ervoor gaat nooit verloren.

DE APPEL VALT snel/ver VAN DE BOOM?

Met deze stormachtige augustusmaand zijn veel appels te snel van de bomen gerukt. Erg voor de appelboeren! Voor de consument valt dat weinig op: er is voldoende aanvoer van goedkope appels uit Zuid-Afrika en Nieuw Zeeland. Zoveel vervoer van tonnen appels betekent echter meteen ook tonnen water over de zee transporteren!

Het hoevepakket levert een **gevarieerde zomerboerenkost** op:

- **bont van kleur**
- **met veel vruchten**
- **extra verse wortelen met loof en jonge aardappelen**

Wervel voerde enkele jaren geleden campagne met de appelposter 'De appel valt ver van de boom' met de boodschap 'Denk globaal, eet lokaal'. Maar er is ook de wijsheid: 'an apple a day, keeps the doctor away', zeker ook als die van dichtbij komen.. Een reden dus om de appels (en bomen) ook dichtbij te houden!

KEIZER HESP OP VERLOF?

Deze keer doppen we onze boontjes zonder vlees. We voeden ons dus met granen, peulen, zaden, groenten en fruit. Want niet elke boerenkost moet vlees voorschotelen. Wervel verkiest vlees met mate: gezien ons gunstige klimaat, kunnen we naast dierlijke eiwitten ook aardig wat planten eten. Liever een beetje minder vlees, van goede kwaliteit, waarbij rekening gehouden wordt met lokaal voeder (gras-klover, kemp, lupine, koolzaad) en diervriendelijke huisvesting, dan elke dag goedkoop vlees waar de boer/boerin toch niets aan overhoudt. Wie vleesloos moeilijk vindt, kan ook in elk recept (een beetje) vlees toevoegen.

OVER VREEMD GAAN en van HETE KOLEN smullen

Onze groentemand telt meerdere 'vreemde' groenten: de meeste komen van overzeese gebieden maar hebben zich hier ingeburgerd en voelen zich hier goed. Zo bracht Columbus de aardappel mee uit Latijns-Amerika. Ook paprika, tomaat en courgette maakten die verre reis.

De tomaat is ondertussen de meest geliefde (of gekochte) groente geworden. Met een consumptie van 10,4 kg per jaar per persoon prijkt zij op de eerste plaats. Ook al is de snijbiet van oorsprong autochtoon, toch wordt ze tegenwoordig als 'vergeten' bestempeld! Voor de tuinboon, de enige Europese boon, geldt hetzelfde: je moet voor deze lekkernij de boer opgaan, tenzij het tuinieren jou ook in het bloed zit. Nochtans is zij een zeer decoratieve en eenvoudig te telen plant.

Ook aan de familie 'Brassicaceae' hebben wij veel voedsel te danken: de kolenfamilie met name! De oudste gecultiveerde soort is waarschijnlijk de boerenkool. De 'bloem'-soorten: broccoli en bloemkool zijn meer zomers dan de sluitkolen waaronder savooikool en spruitjes. Hoewel groenten ver reisden om ook hier hun plaats te veroveren blijven we in de bereiding vaak steken bij gekend en bemind: aardappelpuree met worst en appelmoes, biefstuk-friet, spaghetti bolognese, ..., terwijl een hete kool ons lekker kan opwarmen! Zie de bloemkoolcurry hieronder.

Aan de slag!

Tover opnieuw een h(eel) eerlijk gerecht: schil, pel, smoor, snipper, maal, plet, snijd, rasp, kneus, pers, stoof gaar, prik, blaker, bak, braad, kneed, kruid en breng op smaak!

En nu smullen!

(ontdek de recepten op volgende pagina!)

Veerle Devaere

Lekkere recepten vind je in de nieuwsbrief bij het hoevepakket, soms kun je ook via de site van de betrokken landbouwers recepten vinden. Hier vind je enkele voorbeelden.

We beginnen met een sapje gezondheid SMOOTHIE

Ingrediënten voor één glas 150 g druiven – 3 wortels – 2 stengels selder – enkele takjes peterselie

Was de ingrediënten, houd een stukje selderstengel en wortel over dat als roerstokje en knabbelstang kan dienen. Snijd de rest van de wortels en stengels in stukken. Breng gemengd in de sapcentrifuge. Serveer direct na bereiding!

Crêpes met snijbietvulling

Ingrediënten

pannenkoekenbeslag 50 g (boekweit)meel – 1 ei – 150 ml melk en/of water – 20 g olie/boter – snufje zout en enkele draaien van de pepermolen – 25 g parmezaankaas

vulling 500 g snijbiet fijngesneden – 3 sjalotten fijn gesnipperd – 80 g gehakte walnoten – zout – peper – nootmuskaat – 1 dl room/hoevemelk (optioneel) of gewoon een beetje water -

kaassaus 10 g hoeveboter – 15 g bloem – 300 ml hoevemelk – 100 g gemalen belegen hoevekaas

voor de afwerking peterselie en oregano

Maak eerst het beslag en laat het rusten.

Snipper dan de sjalotjes fijn, was de snijbiet, verwijder eventueel vezels en snij ook fijn, hak de noten. Smoor eerst de sjalotten in de olie, voeg de noten toe en dan de snijbiet. Laat 10 minuten stoven en voeg eventueel water toe of room/hoevemelk.

Maak nu de bechamelsaus en voeg op het laatste de kaas toe. Laat niet meer koken.

Tot slot Bak de 'crêpes', besmeer met de vulling en rol ze op. Schik ze naast elkaar in een ovenschotel en giet er de kaassaus over. Versier met de fijngesnippede peterselie en oregano en gratineer 5 tot 10 minuten onder de grill in een voorverwarde oven.

ZOMER(WERELD)BURGER VAN SPRUITGROENTE

Ingrediënten 60 g droge mungbonen – 2 witte uien – paprikapoeder of een stukje chilipeper – 100 g volkoren meel – 3 eieren – 3 eetlepels fijngehakte kruiden (bieslook – peterselie ...)

Laat de mungbonen een nacht weken. Giet het water af en doe ze in een washandje. Laat de bonen daarin gedurende 3 tot 5 dagen kiemen. Spoel 2 tot 3 keer de washand goed uit. Je kan de bonen ook in een bokaal laten kiemen die je afdekt met een kaasdoek/ of oud stukje laken. Zet de bokaal dan ondersteboven en schuin zodat het water na het spoelen kan weglopen.

Spoel de bonen in een grote kom en verwijder de groene vliesjes die bovendrijven. Schil de ui en snipper hem fijn. Meng het meel met de eieren, voeg alle andere ingrediënten toe en laat 15 minuten op een koele plaats rusten. Vorm 10 tot 12 platte koekjes van het mungbonenmengsel. Bak ze in de olie in ongeveer 3 minuten goudgeel. Serveer met een ratatouille, tomatensaus, of sla. Varieer: je kan ook paprikasnippers toevoegen aan het mungbonenmengsel.

TOMATENSOEP MET APPEL

Ingrediënten 1/2 kg tomaten in stukjes gesneden - 3 uien - 1 appel - 1 groot glas wijn - 200 g roomkaas - 2 eetlepels olijfolie - 1 blokje groentebouillon - 1/2 liter water - 2 takjes tijm - zout - peper - tabasco

voor de garnering fijngesnipperde basilicum-blaadjes en appelschijfjes

Snipper de uien fijn, snij de appel in stukjes en smoor ze samen in de olie. Voeg witte wijn, heet water en bouillon toe. Laat 15 minuten op laag vuur koken. Voeg dan de stukjes tomaat toe en de tijm, laat nog 10 minuten garen. Verwijder de tijmtakjes en mix fijn. Laat de roomkaas in de soep smelten, voeg peper, zout en enkele druppels tabasco toe.

Werk af met fijne schijfjes appel en blaadjes basilicum.

BLOEMKOOLCURRY

Curry en kerrie doen ons direct denken aan een geel specerijenmengsel. Maar curry omvat veel meer: in Azië (India, China en Indonesië) bestaan er tal van curry's. Daarmee wordt bedoeld: een heel gerecht met meerdere ingrediënten en specifieke specerijen en kruiden. We kunnen onze bloemkool ook eens op een oosterse manier bereiden. Misschien ontdekken we zo een nieuwe wereld via ons bord...

Ingrediënten 1 kleine bloemkool - 500 g vastkokende aardappelen - 2 uien - 250 g tomaten - 150 g gedopte tuinbonen (erwten/boontjes of andere geweekte droge bonen) - 1/5 liter groentebouillon - 1cm gemberwortel - 1 chilipeper - 1 koffielepel kurkuma of verse kurkumawortel - 1 koffielepel (kl) komijn - 1 kl mild paprikapoeder - 1/2 kl fenegriekzaad - 1/2 kl venkelzaad - 1/2 kl mosterdzaad - zout - peper - 1/2 liter yoghurt - 1 theelepel garam masala - verse fijngehakte korianderblaadjes

Verhit enkele eetlepels olie in een pan, voeg de oosterse specerijen toe (venkelzaad-mosterdzaad, fenegriek en komijnzaad, fijngestampt in een vijzel). Voeg de uien toe en fruit tot ze glazig zijn. Voeg chilipeper, aardappel en bloemkoolrosjes toe. Roerbak gedurende 3 à 4 minuten en voeg kurkuma, paprikapoeder, geraspte gember, zout en peper toe. Voeg de groentebouillon toe en laat 10 minuten sudderen onder regelmatig roeren. Voeg dan de bonen en tomaten toe en laat nog eens 15 minuten verder koken. Giet de yoghurt erbovenop en strooi er nog de garam masala en de gesnipperde korianderblaadjes over.

de courgette: meer dan een soepgroente!

Courgetten worden meestal in soep of ratatouille verwerkt maar er zijn nog tal van mogelijkheden: maak er groentechips van of schil fijne linten of rasp de courgette en stooft ze met verse kruiden, grill ze met olijfolie en zet even in de oven met tomatenschijfjes en mozzarella of probeer eens een zoet gerecht.

HARTIG TOETJE: ZOETE COURGETTETAART MET FRAMBOZEN

Ingrediënten 350 g courgette geraspt - handvol frambozen - 100 g frambozenjam of coulis - 2 kleine geraspte appels - 80 ml appelsap - sap van 1 citroen of sinaasappel - geraspte schil van 1 halve citroen of appelsien - 600 g meel - 60 g cacaopoeder (Wereldwinkel) - 2 theelepeltjes bakpoeder of 1 zakje - snufje kaneel - 200 g gehakte walnoten - 150 g chocolade in schilfers of kleine stukjes - 100 g boter of 8 lepels olie - 120 g suiker - vanillesuiker - 1 eetlepel balsamico

Meng meel met cacaopoeder, bakpoeder, kaneel, walnoten, chocolade, suiker, vanillesuiker en citroen/sinaasappelrasp. Voeg er dan alle vloeistof aan toe: appelsap, sinaas- of citroensap en azijn. Meng er tot slot de geraspte appel en courgette onder en kneed tot een dik deeg. Vul een ingevette ovenschotel of bakblik. Bak gedurende 40 minuten op 180°C. Laat afkoelen en serveer met frambozenjam/coulis en verse frambozen.

Deze zomer-boerenkost behoort tot het vormingspakket 'Ferne producten vind je op de boerderij!', dat Wervel naar sociaal-culturele verenigingen toe heeft uitgewerkt in opdracht van de administratie LNE (Leefmilieu, Natuur en Energie) ter uitbreiding van fermweb.be

In de volgende Wervelkrant kan je proeven van herfst-boerenkost! - Veerle Devaere

NETWERKEN : Wervel opereert zelden solo, wil zoveel mogelijk netwerken. Daarom stellen we in deze rubriek diverse partnerorganisaties voor.

JNM-Landbouwwerkgroep

Lies Couckuyt en Laura Wauters zijn de oprichters van de nieuwe werkgroep Duurzame Landbouw van de Jeugdbond voor Natuur en Milieu (JNM). Ze leggen uit wat ze dit jaar hebben verwezenlijkt, onder meer met de hulp van Wervel

Hoe is die Werkgroep Duurzame Landbouw begonnen?

Lies: "Bij de JNM hebben ze de laatste 10 jaar al veel rond landbouw gewerkt, onder andere rond ggo's. Maar vorig jaar was 'duurzame landbouw' voor het eerst het thema van ons jaarlijkse congres in Gooik. Daar is dan het geniale idee ontstaan om rond dat thema een nieuwe werkgroep op te richten."

Laura: "Het paste goed omdat het een overkoepelend thema is, waarmee we de drie pijlers binnen de JNM naar elkaar toe wilden trekken: milieu, natuurbeheer en natuurstudie."

Lies: "Luc Vankrunkelsven van Wervel, één van de sprekers op het congres, was erg enthousiast en heeft ons uitgenodigd om naar de VODO-werkgroep landbouw te komen, waar we onszelf zijn gaan voorstellen. We zijn het hele jaar naar de VODO-vergaderingen gekomen. Dat heeft ons aan superveel contacten geholpen, onder andere voor onze soirées, een reeks info-avonden."

Wat mogen we ons voorstellen bij die soirées?

Laura: "Dat waren zeven avonden aan de Universiteit van Gent, zeven weken aan een stuk. Opbouwend: we wilden dat mensen die terugkwamen, steeds dieper vertrouwd raakten met het thema. De titel van de reeks was 'Zeven wegen naar duurzame landbouw'. We kaartten namelijk zeven pijnpunten aan. We zijn begonnen met het thema voedselsoevereiniteit, in samenwerking trouwens met Wervel, en zijn geëindigd met de grondproblematiek, zowel hier als in het Zuiden."

Lies: "De thema's waren, in volgorde: voedselsoevereiniteit, de verwevenheid tussen landbouw en natuur, korte-ketenconsumptie, het Europees landbouwbeleid, ggo's, pesticiden en de grondproblematiek. Er waren altijd tussen de 60 en de 150 personen aanwezig."

"We zijn uitgegaan van het feit dat het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid in 2013 van de EU hervormd wordt. Ons hoofddoel

was zoveel mogelijk mensen daarvan bewust te maken. Onze soiree daarover had ook het grootste succes: er waren 150 mensen."

"We hadden zes 'theoretische' soirées en één waarvan we dachten: de mensen moeten er ook zelf mee aan de slag kunnen. Want ze krijgen dan wel te horen hoe scheef ons landbouwbeleid zit, maar ze moeten ook weten wat ze eraan kunnen doen."

Laura: "Die avond zijn vijf boeren uit de streek van Gent komen vertellen over hun projecten, waaronder een zelfoogstboerderij. Dat was een persoonlijk verhaal, waardoor de mensen zich aangesproken voelden. Onlangs kreeg ik de reactie: 'Ik ben daar naartoe gekomen en ik ben beginnen nadenken over mijn consumptie en de korte keten: 'Waarom is dat belangrijk, een eerlijke prijs voor boeren? En over de ecologische dimensie ook'."

Ggo's en agro-ecologie

Lies: "De moeilijkste soiree voor ons was die rond ggo's. Zo'n debatten trekken vaak heftige voor- en tegenstanders aan."

Laura: "We wilden geen strijd hebben tussen voor en tegen, omdat iedereen dan dadelijk in een verdedigingspositie zit. Dan stoppen de mensen met naar elkaar te luisteren. Bovendien heb ik vanuit mijn opleiding biologie gemerkt dat in de wetenschapsrichtingen vooral de technische aspecten aan bod komen en niet naar de sociaal-economische gevolgen van ggo's gekeken wordt."

Lies: "Ggo's worden vaak voorgesteld als de oplossing, terwijl wij geloven dat agro-ecologie een veel duurzamere oplossing is, zowel op ecologisch als sociaal-economisch vlak."

Laura: "Ik denk dat het rapport van VN-voedselrapporteur Olivier De Schutter voor ons op het juiste moment kwam. Hij stelt dat kleinschalige, agro-ecologische landbouw de wereld kan helpen redden: zowel de klimaatproblematiek aanpakken als de honger uit de wereld helpen. Eindelijk een prestigieus wetenschappelijk onderzoek dat onze visie steunt!"

Lies: "Het probleem dat voedsel niet eerlijk verdeeld is, zal nooit opgelost geraken door ggo's, terwijl agro-ecologie mensen juist wel onafhankelijk maakt."

De handen uit de mouwen: Natuurbeheer

Lies: "We hebben dit jaar ook samengewerkt met de werkgroep Natuurbeheer. We werkten met hen een project uit rond het knotten van wilgen. Een aantal JNM-afdelingen is bij een plaatselijke boer wilgen gaan knotten. Wij vinden immers de verwevenheid tussen natuur en landbouw heel belangrijk. We wilden dus wat verder gaan dan het natuurbeheer in natuurreservaten en gingen daarom – letterlijk – de boer op."

Laura: "We wilden ook tonen dat we als groene jongens ook bij boeren welkom zijn om samen te werken. We deden het ook om het idee in vraag te stellen dat natuur en landbouw gescheiden zijn. In onze gedachten klopt dat niet: het is eigenlijk één groot, verweven landschap."

Lies: "Er wordt vaak de tegenstelling landbouw-natuur gemaakt. Enerzijds natuurreservaten, anderzijds grootschalige landbouw. Zo creëer je eilandjes van natuur. Ons punt is: maar nee, alles moet verweven zijn. En uiteindelijk profiteren de landbouwers mee als er meer natuur is."

Natuurstudie in landbouwgebied

Lies: "Met de Werkgroep Natuurstudie wilden we samenwerken rond onder andere akkervogels. Aan natuurstudie doen dus, maar dan in het landbouwlandschap. Helaas is dat er niet echt van gekomen. Er werd wel een artikel geschreven in de Euglena (het tijdschrift van de JNM) over een vleermuissoort wiens habitat schuren en koeienstallen zijn. En het Landbouw-weekend voor 12-14jarigen in Oost-Vlaanderen ging specifiek over bijen."

De JNM organiseert ook jaarlijks, samen met Wervel, een Duurzaam Landbouw-kamp, juist?

Laura: "Meestal doen we dat in september en mogen er mensen mee van 18 tot 30 jaar. Deze keer hebben we het een beetje anders aangepakt. We voelden ook de nood bij iets jongere mensen, die nog in het middelbaar zitten maar wel interesse hebben voor het thema. Aan hen hebben we nu de kans gegeven om mee te gaan, in de zomervakantie. We hebben ons voor hen ook meer gefocust op de basiskennis: een paar theoretische sessies en veel bezoeken aan boeren. We verbleven op de Kollebloem in Herzele."

Hoe ziet zo'n dag op kamp eruit?

Laura: "'s Morgens brengen we bijvoorbeeld een bezoek aan een biologisch melkveebedrijf in de buurt, 's middags is er een sessie over de grondproblematiek of een wandeling samen met Natuurpunt rond de verwevenheid van natuur en landbouw. We helpen ook vaak mee op het land. 's Avonds spelen we een spel en aan het kampvuur blijven we tot een gat in de nacht discussiëren over de verschillende types landbouw."

Tot slot: wat was als Werkgroep jullie doelstelling?

En: is die bereikt?

Laura: "Ons aanvankelijke doel aan het begin van het werkjaar was dat alle JNM'ers zouden weten wat 'duurzame landbouw' betekent. Dat is een meerjarenplan.

Onze informatieve soirées bereiken natuurlijk niet alle JNM'ers, al was het maar omdat ze niet allemaal in Gent wonen. En onze artikels in de Euglena zal ook wel niet iedereen gelezen hebben. Maar nu we zelf zoveel hebben bijgeleerd en een netwerk hebben opgebouwd, kunnen we vanaf dit jaar naar de lokale afdelingen toestappen om vorming te geven."

Lies: "Moeilijker is het natuurlijk om mensen te bereiken, buiten de JNM, die totaal niet in het thema geïnteresseerd zijn. Nochtans ook een doelstelling. Hoe zet je die aan tot verandering? Dat is de grote vraag. Maar we blijven ervoor gaan!"

Interview: Marc-Antoon De Schryver

¹ Noot van de redactie: Het rapport "Agroecology & the right to food" van VN-rapporteur De Schutter (maart 2011) is niet het eerste VN-rapport dat agro-ecologie vooropstelt in de plaats van ggo's. In 2008 verscheen het IAASTD-rapport dat inzake de ggo-problematiek dezelfde kritische en waarschuwendende houding aannam. Zie ook *Wervelkrant*, 2008/2.

BOEK Wereldvoedsel: pleidooi voor een rechtvaardige en ecologische voedselvoorziening

Guus Geurts - De Republiek-Amsterdam, 2011. 176 pp.

Auteur Guus Geurts werkt samen met boeren-, milieu- en ontwikkelingsorganisaties in het Platform Aardse Boer Consument en de Coalitie Eerlijke Handel. Nederlandse organisaties dus, maar herkenbaar voor WERVELaars. De titel "Wereldvoedsel: pleidooi voor een rechtvaardige en ecologische voedselvoorziening" is even herkenbaar. De 'r' in Wervel staat immers ook voor 'rechtvaardig' en de 'v' van 'verantwoord' gold bij de naamgeving, twintig jaar geleden, als synoniem voor 'ecologisch'. De 'l' stond wel voor 'landbouw', maar dat het Wervel daarin uiteindelijk om voedselvoorziening te doen is, blijkt onder meer uit de campagne 'Denk globaal, eet lokaal'. Auteur en titel nodigen ons uit om even bij de burens te kijken.

Een Nederlandse kijk

"Kijk" kun je letterlijk nemen. Het boek is gegroeid uit een fototentoonstelling. De foto's staan in de regel netjes per twee gegroepeerd: een uit Azië of Latijns-Amerika – divers, organisch, menselijk – en een uit Nederland – uniform, mechanisch, industrieel. Het blijft nochtans niet bij die stereotiepe tegenstelling. Gaandeweg komen andere gezichtspunten in beeld: plantages en vrachtbotsen ginder tegenover voederfabrieken en varkenskwekerijen hier. En nog een stap verder: hoe het zogenaamde westerse industrie- en consumptiemodel oprukt naar het Oosten en Zuiden, terwijl hier korte voedselketen, boerenmarkten en reclaim the fields 'terugkeren'. Het wordt duidelijk: dit is geen boek over de kloof tussen Noord en Zuid, rijk en arm, modern en achterlijk, die moet gedicht worden door technologie en markt. Het gaat om een en dezelfde strijd.

Via Campesina

Na de fotosessie en geprikkeld door kadertjes her en der, beginnen we aan de tekst en uitleg. Eerst de analyse: van groene revolutie tot genetische manipulatie, de rol van de Wereldhandelorganisatie en het Europese landbouwbeleid, de voedselcrises (meervoud dus) tot die van 2008. Als toemaatje bij de analyse krijgen we waarschuwingen mee voor vossen die de passie preken over 'bio' en 'duurzaam', zoals biofuels en duurzame soja-export.

Na dat alles zijn we aan de oplossing(en) toe. Die vindt de auteur op de weg van boerenlandbouw en regionale economie.

Eenvoudig, maar niet simpel

Na dat alles zijn we aan de oplossing(en) toe. Die vindt de auteur op de weg van boerenlandbouw en regionale economie. De oplossingen zijn niet simpel, evenmin als de problematiek zelf, en zeker ook de maatschappelijke haalbaarheid ervan is niet evident. De auteur slaagt er toch in een en ander eenvoudig uit

te leggen. Anekdotisch soms, maar toch onderbouwd. Vanuit Nederlands perspectief wat alternatieven en beleid betreft, maar toch met een wereldwijde blik. Er zijn geen verwijzingen, maar op de website van de auteur is er wel een voetnotenapparaat.

Wat kan een Belgische lezer hier opsteken?

Wie rond klimaat, energie, dierenwelzijn, voedsel en landbouw het bos tussen de bomen niet meer ziet, vindt hier een handzame gids. Hoewel: toch niet voor dummies. Wie een theoretische-didactische achtergrond wil, vindt daarvoor inspiratie in de kleine lettertjes van een tabel op p. 161: contrasterende wereldbeelden, concurrentiegericht, neoliberal, 'duurzaam' versus solidair, rechtvaardig, ecologisch. En wie dagelijks met die dingen bezig is, hoort het via Nederlandse voorbeelden eens van een ander.

Paul Beghin

'Als wij meer betalen voor voedsel, dan is er geen hongersnood in Afrika.'

"Als het 10 euro kost om een telefoon te produceren en hij wordt verkocht voor 150 of 200 euro, dan vindt iedereen dat normaal. Als groenten een euro kosten om te produceren en ze worden verkocht voor vijf cent meer, dan vindt iedereen dat schandalig. Maar voor een producent is het enorm frustrerend om iets voor een euro te verkopen en het voor vier euro in

de winkel te zien liggen. Voeding is een basisbehoefte, maar mag geen geld kosten. Omdat hier in het Westen altijd voldoende aanbod is, zijn we vergeten wat levensnoodzakelijk is."

Hein Deprez van groenteverwerkers Univeg en PinguinLutosa tijdens interview onder de titel 'Als wij meer betalen voor voedsel, dan is er geen hongersnood in Afrika'.

De Morgen, 22/8/11

aankondiging

Wervel-Mo*debat Fair Trade Lokaal

Gent - 26 oktober - 20u

Fair Trade Lokaal, waarom niet?

'Faire' melk dook vorig jaar in meerdere supermarkten op. Het was een antwoord op de protestactie van melkveehouders die akkers bevoelden met 'schandalig goedkope' melk. De faire melk is geen fairtrademelk uit het Zuiden maar het is een antwoord op een roep van vele landbouwproducenten in het Noorden om een eerlijke prijs. Is het labelen van landbouwproducten met de term 'fair' zinvol? Wanneer is chocomelk fair? Zijn er gemeenschappelijke, lokale criteria voor Noord en Zuid of is Fair Trade een begrip van het Zuiden? We vragen het in het debat aan boeren, boerenvakbond, retail (kleinhandel) en vertegenwoordigers uit de fairtradebeweging.

met oa. Guy Depraetere (ABS), Sieta Vankeimpema (EMB), Koen Van de Walle (MIKKA), Lily Deforce (Max Havelaar), Mieke Vercaeren (Colruyt)

Wanneer? 26 oktober 2011 – 20u

Waar? Faculteit Bio-ingenieurswetenschappen Ugent (zaal Oehoe), Coupure Links 653, Gent
Inkom gratis

Belgische maïs-sojacocktail van o.a. Cargill voor Oost-Afrika

Van de 221.214 ton voedsel dat het Wereldvoedselprogramma (WFP) naar Oost-Afrika brengt, komt een kwart uit België. "Het gaat om voorgekookt voedsel. Een mix van soja en maïs, de zogenaamde *corn soya blend*", zegt Joop Menkveld, hoofd van de inkoopdienst van WFP. Eén van de bedrijven die voedsel levert aan WFP voor Oost-Afrika, is de Belgische afdeling van de agromultinational Cargill.

De Morgen - 27/7/11

Die soja-maïscocktail is dominant en eenzijdig aanwezig in dier- én menselijke voeding. Cargill en Bunge zijn de grote gangmakers van deze wereldwijde smaakvervalsing. Lees het laatste hoofdstuk van het Wervelboek *Brazilië-Europa in fragmenten*. Ook Michael Pollan's boek *In Defense of Food – An Eater's Manifesto* behandelt dit thema.

De panda en zijn pact met de waarheid ?

Sinds juli laatstleden hangt er een geurtje om de WWF-panda - of wel meer dan dat. Eind juni zond de Duitse tv namelijk de film 'Der Pakt mit dem Panda' uit (deels op youtube.com te bekijken). Het WWF (vandaar de panda) heeft naar verluidt zijn vingers verbrand - of zijn gat - door een pact aan te gaan met de Round Table on Sustainable Soy (rondetafel over duurzame soja), een organisatie met een verleidelijke naam, die echter onder andere Monsanto, Syngenta, Nestlé und Bayer Crop Science samenbrengt. Daarmee zijn natuurlijk belangen gemoeid. Te nauwe banden dus. WWF bleek gentechnologie niet fundamenteel af te keuren en ertoe bij te dragen dat ggo's CO2-certificaten opleveren, en er wordt ook beweerd dat het ggo-katoen mee ondersteunt. Enz.

Begin september nu een programma op de Zwitserse tv. Nieuwe beweringen en/of feiten, die - tot overmaat van ramp - nu ook het FSC-label mee in het vizier nemen. Het houthandelsproject van WWF (GFTN) blijkt aanvechtbaar: kaalslag wordt verdedigd, mensenrechten geschonden, monoculturen worden aangelegd en met insecticide bespoten, zo heet het... WWF heeft een antwoord klaar: wie de wereld beter wil maken, moet soms ook met zondaars in zee gaan om zo ander resultaat te behalen.

Jan Glorieux

SEPTEMBER

- 22 opening tentoonstelling '20 jaar Voor Moeder Aarde, Friends of the Earth Vlaanderen en Brussel' in Amsab te Gent (tot eind 2011)
- 22 Rondetafel over "Hoe kan de privésector familiale landbouw in het Zuiden versterken?" in het federaal Parlement te Brussel
- 27 Boerentoeer in Stavele voor vormingswerkers --- deelname 15 € (meer info via wervel.be)

OKTOBER

- 4 okt (-15 jan) Europalia Brazilië-België - Wervel lanceert parallel Cerrado-tentoonstellingen en het boek Brazilië-Europa in fragmenten?
- 5 'Van omnivoor tot locavoer, over de roots van ons eten', i.s.m. Vormingplus Waas en Dender. CC Dendermonde.
- 8 Feest 20 jaar Voor Moeder Aarde - Friends of the Earth Vlaanderen en Brussel. Bij De Vieze Gasten, Gent (www.motherearth.org)
- 9 -16 Week van het bos - Thema: 'Van het bos in je buurtgemeente tot het tropisch regenwoud'
- 11 Cerrado-avond in het kader van de 'Week van het bos'. Link met agroforestry-actualiteit in Vlaanderen in Mundo B.
- 13 Gratis filmvertoning "Smakelijk eten" in GC Elzenhof in Elsene. Organisatie: 11.11.11 en Wervel. Meer info op: elzenhof.vgc.be
- 13 -16 Bijeenkomst van de Europese vrienden van MST in Brussel.
- 16 Wereldvoedseldag om 11uur met actie, ter opvolging van Nyeleni. Samen met de 'Vrienden van MST'. Zuidmarkt in Brussel.
- 19 Infoavond voedselzekerheid: "Graangewassen: voedsel, voeder of brandstof?" Om 19h30 in Vredeshuis, St Margrietstraat 9, 9000 Gent. Organisatie: Oxfam Wereldwinkel Gent-centrum ism Wervel.
- 26 Mo*-Werveldebat in Gent over Fair Trade Lokaal.

NOVEMBER

- 17 Interne planningsdag Wervel
- 19 Tweede planningsdag Wervel

Bio & fairtrade
Biscuiterie

www.frejafood.be

Data van vergaderingen van basis- en themagroepen krijgt u op het Wervelsecretariaat: bel 02/ 893.09.60 of e-mail: info@wervel.be.

Lukemieke
Vlamingenstraat 55
3000 Leuven

016 22 97 05

Open elke werkdag
van 12 tot 14uur en
van 18 tot 20uur30

ooit nagedacht over
sparen bij Triodos Bank

Triodos Bank

de duurzame bank

geef gerust een seintje:

Paul Pals,
afgevaardigd agent **CBFA 101 327 cB**
Nieuwpoort 4, 9660 Brakel
pals.opdebeeck@scarlet.be
055/42 56 92